

II. ENDRE
SZABADSÁG LEVELEI.

KNAUZ NÁNDOR

I. TÁGTÓL.

(Olvastatott az 1869. június 21-dikén tartott ülésben.)

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND MAGY. AKAD. KÖNYVTÁRSNÁL.

1869.

II. Endre szabadságlevelei.

Kunz Nándor

levelező tagtól.

(Olvastatott az 1869. június 21-dikén tartott ülésben.)

II. Endre király nem hiában hogy bő levélosztogató volt; de keservesen meg is járta okmányaival, a mennyiben nemesak életében épen a legfontosbaknak hitelök nem volt s ezer bajt okoztak neki; hanem még késő századok múlva is fel felmerülnek korunkint egyes áltudósok, kik azoknak nemesak hitelét, de még létezetüket is eltagadni iparkodnak.

Ezek közé tartozik Velenczében tartózkodó hazánkfia Mirise János, ki, régismert okmányok és soha nem létezett történészek felfedezése után, legújabbán, mint ő maga a „Pesti Napló“-ban kikürtöli, azt is felfedezte, hogy II. Endre azon híres okmánya, mely századokon át legféltettebb kincse volt nemzetünknek s melyre több királyaink legünnepélyesebb, legfontosabb alkalomkor a koronázáskor megesküdtek — soha nem létezett! . .

Sajnálataunkra Mirsét ezen, különben épen nem irigylendő, felfedezési dicsőségtől meg kell fosztanunk. Ugyanis már régen, a múlt század végén, ugyanezt állította Grossinger, s tekintélyes írók rég meg is czáfolták őt.

Mirsének mind ezt illet volna tudnia, mielőtt vélt felfedezésével oly alaptalan zajt csapott.

Azonban mit Mirsének Grossinger s ennek czáfolói Kovachich, Fejér! Nekj egészen új, hallatlan, eddig senki által nem is álmodott okai vannak az arany bulla hitelének megdöntésére.

Tudniillik: az 1222-ik évi aranybulla egy keze ügyébe került velencei codexben nem található. Tehát e bulla „a velencei codex szerint nem létezett és nem is létezik.“ Sőt előtte annyira minden források forrását képezi a codex, hogy nem átalja állítani, miszerint „kitűnik a velencei codex alapján, hogy az 1222-beli hét példányban kiadott aranybulla dolga *csupa mese.*“¹⁾

Tehát olyan véghetetlen tekintély ez a velencei codex? avagy talán maga II. Endre királyunk, vagy legalább is első udvari kancellárja írta?

Nem biz azt; ezen szegény codex, mint maga Mirese állítja, csak „a 15-ik század végen“ íratott s egész auctoritását onnan meríti, mert „elegans kötésű nagy folio, a sárga bőrkötésben velencei czímerrel,“ s mert „Faciolati Jakab a páduai egyetem világhírű professora ajándékkul nyújtá át a dogának a *mult század közepén!*“

Nemde roppantul döntő okok ezek? . . . De Miresenek még fontosabb okai is vannak, szerinte e codexben a X. és XIII. század közti nevezeteseb királyok és fejedelmek közjogi diplomái tartalmazvák, melyek közül többnek eredeti példányai is fenn vannak még „és azok szóról szóra egyhanguak a codexbeli másolatokkal.“

De mily joggal meri ezt Mirese állítani; miután ő ezen okmányokat nem az eredeti, hanem a mások által nyomtatásban kiadott példányokkal hasonlíthatta csak össze? avagy miért bírnak előtte ezen külföldi írók ez ügyben több tekintéllyel, mint Verböczy, Endlicher, Pray és Theiner?

De ha ezen okmányok csakugyan szóról szóra összeegyeznének is eredeti példányaikkal; következik-e ebből, hogy azért e codexben foglalt magyarországi okmányok is teljesen hitelesek? S ha ezt még megengednők is; következik-e, hogy azon közjogi okmány, mely e codexben nem foglaltatik, csakugyan nem is létezett?

Mirese nagyon szerelmes e codexbe. Persze minél inkább kidicséri s minél magasbra bírja belértékét felrugtatni, annál nagyobb lesz az ő felfedezési dicsősége is, már csak mondjuk ki őszintén, ő kogyelme leginkább erre czélt is.

¹⁾ L. leveleit a „Pesti Napló“ 1869. esti kiadás 34 és 55. számaiban.

Ha Mirese a kellő határok közt megmarad, bizony egy árva szóval sem rontottuk volna meg örömét s hagytuk volna őt békében megpihenni képzelt babérjain. De ő tulságosan neki rugaszkodott a dicsőség útjának s jobbra balra irgalmatlanul letaszígal onnan Verböczytől Theinerig minden történést; sőt egész nemzeti multunkat pelongérra állítja, mesének híresztelvén el, mit századokon keresztül főkincsek gyanánt becsültek őseink, s nagy hűhóval kikürtöli a világnak, hogy „mennyire hátra van még a magyar történelmi bűvárlat és mennyit kell még tenni és fáradozni, míg a nemzet csak odáig is juthat, hogy legalább saját okmányait ismerje.“

Továbbá, „hogy szakértőleg, és a jelen kornak megfelelő tudományos kritikával összeállított diplomatikus művet oly keveset bír a nemzet (már t. i. a magyar), hogy még az arany bulla viszonyait sem ítélhetni meg saját kútfőink után.“

Szomorú, hogy épen hazánkfiának kell kedvét találnia oly vádak ráfogásában, melyeket utóljára minden egyéb nemzetről is el lehet mondani, mert a világnak melyik nemzete jutott már odáig, hogy legalább saját, t. i. összes (mert Mirese e szavainak csak ez lehet helyes értelme) okmányait ismerje, s melyik nemzet írhatja meg történelmét egyedül *saját kútfői után?*

Mirese szerint tehát nálunk a történelmi aera csak a velencei codexnek általa történt felfedezése óta kezdődik!

De hát miféle csodabogár ez a velencei codex?

E codex egyszerűen 15. századbéli, nem tudni honnan és nem tudni kinek számára készült másolat, mely már csak koránál fogva annyira távol esik II. Endre korától, hogy csak ez oknál fogva is, ha hitelessége és correctsége különben minden kételyon felül állana is, nem lehetne első rangú forrásnak tartani.

E codex tehát egykorú Verböczyvel; már most a kritikának melyik szabálya szerint állíthatta Mirese e codexet Verböczy fölé, ki királyi megbízásból, hiteles források alapján állítá össze törvénykönyvét, mely a király és az országgyűlés által is megerősített?

Ez tehát magában is elégséges volna arra, hogy Mirese eljárását legalább is nevetségesnek mondjuk; de most még tovább megyünk s azt állítjuk, hogy e codexet, ha mindjárt

egykorú lenne is az aranybullával, még sem tarthatnók megbízható forrásnak.

Mert Mircse által az akadémia számára lomázolt szövege több helyütt első pillanatra hibásnak tűnik fel.

Itt csak két alternatívát vehetünk fel: vagy a codex eredeti szövege hibás, vagy Mircse másolta hibásan; mindkét esetben a másolat ezéjárt veszt.

Nekünk azonban mind úgy látszik, hogy e hibák nagyobb része Mircse járatlanságának lesznek felroyandók. Ugyanis hogy valaki hibátlanul másolhasson valamely okmányt, mindenek előtt az okmány nyelvét kell tudnia, már pedig Mircse, mint másolatai mutatják, csak nagyon gyarlón bírja a latin nyelvet; például egyik okmány zárószóit így adja: *Eleto* (Cleto helyett) *Agriensis*, *Gregoris Gouriensis* *Bartholomen* (ide teszi: sic és?) *Quinqueecclesiensis*, (s így a többi) *Episcopis*, — *Batiensis*, *Nitriensis*, *Bichorensis* stb. *Comitibus*. Egy más levél elején meg megfordítva: *Zagrabiensis*, *Chenadiensis*, *Varadiensis*, *Symucensis* (sirmiensis helyett) stb. *Episcopi*. Egyik okmány végén pedig a keltet így írja: *Venesias XX-dies m. febr.*⁶ Többi hibáira alább lesz alkalmunk figyelmeztetni; egyet azonban még megemlítünk itt. Theimer a II. Endre-féle 1231. okmányunk egy cikkét így adja: a nemesek főbe járó ügyei „*sine conscientia Regia per nullos iudices terminentur.*” Mircse ez olvasást hibául rója fel Theimernek s ezeket teszi utánna: „a velencei codex azt mondja, hogy a hazaárulók a király tudta nélkül közbirák által ítéltessenek el. „S ime, mikép olvassuk a kérdéses cikket Mircsének sajátkezü másolatában? Ekép: „*Caus Nobilium, que ad perditionem capitis aut destructionem possessionem (igy) corudem pertinent, sine conscientia regia per parulos iudices terminetur (igy)!*”

Ki hallotta, hogy a Mircse által emlegetett közbirákat valaha *parulos iudices*nek nevezték volna? S még is ő akar Theimeren felülkerokedni, ezeket tevén főnebbi soraihoz: „Ilyen és ohhoz hasonló kisebb mérvű 18 variatiót egy történelmi okmányban eltérni vagy észre nem venni, mindenesetre, ha homályos időknök nem, csak is példátlan közömbösségnek lehet tulajdonítani.“

Hát mi minek nevezzük el Mircsének ezen, általa másokat rendrontasítani akart példátlan baklövését?

Ily roppant szarvasbibák után adhatunk-e hitelt Mircse másolatainak, ha azok eredetijei még oly hitelesek lennének is?

E kellemetlen előzmények után térjünk át II. Endre kérdéses okmányaira.

Az 1222. évi levelek.

II. Endre igen ingatag, hajlékony, erélytelen király volt; jószívűségénél fogva akármire rávehették; könnyelműségében akár hányszor megesküdött *pro* és *contra*, anélkül, hogy meggondolta volna, miszerint esküjét meg is kellene tartania. Legnagyobb hibáját azonban pazarlási adományozási hajlama képezte.

Iróink Endrének e gyengéjére nem igen voltak tekintettel, pedig kormánya folytonos bonyodalmainak ez volt egyik fő tényezője.

Endre már mint trónkövetelő adományozások által iparkodott Imre ellenében pártot szerezni, kormányra jutván pedig, az alattvalóiban felébresztett kapzsiságnak jellemgyöngeségénél fogva nem birt többé ellenállani.

És Endre oly tény, illetőleg oly mérhetlen horderejű hibát követett el, melyhez hasonlót történelmünk, sőt talán egyáltalában az egész történelem fel nem mutat.

Ő tudniillik néhány főurnak tanácsára, kik talán már arra is lusták voltak, hogy a megtetszett birtokokat mindannyiszor külön kéregessék el tőle, a várakat, megyéket, földeket s a kincstár egyéb jövedelmeit örök adományképen szétosztogatta? Így tanusítják ezt 1218. évi ome szavai:

„*Quorundam nostrorum principum consilio terrae nostrae statum, ab antiquis illibate conseruatam, alterantes, castra, comitatus, terras et ceteros opulentis Hungarie prouentus in perpetuas hereditates nostris Baronibus et militibus distribuimus.*”¹⁾

S e szétosztogatás csakugyan foganatba is vétetett; így mondja II. Endre főnebbi szavai után: „*Quidam ex regni nobilibus — villam Turdos diligenter a nobis petierunt*

¹⁾ Fejér Cod. dipl. III. I. 255. I.

factae distributionis ratione — conferendam.¹⁾ Így panaszkodik még 1267. évben is IV. Béla: „*Inter immensas donationes, quas II. Endre quibusdam personis passim et indifferenter in preiudicium coronae regiae facere consueverat.*”²⁾

Sőt Endre meg is esküdött, hogy az így elosztogatott javakat többé vissza venni nem fogja!

Már most elképzelhetjük, mily birtokláz fogta el ekkor az embereket, s mily véghetetlen zavar és birtokjogi ingatagság támadt ez egész országban!

E veszedelmes intézkedésnek, mely a korona tekintélyének végveszélyével léphetett volna csak életbe, egyedül az erélyes IV. Béla és János esztergomi érsek álltak ellen.

János érsek ellenkedése miatt a király kegyét veszté; „*hoc et eodem tempore (t. i. a birtokosztáskor) — folytatja Endre — contra fidelem nostrum Ioannem S. Strigon. Eccl. Archiepiscopum, novas institutiones fieri penitus renuentem, contigit nos grauiter irritari.*” De azért az érsek nem tágitott; hanem III. Honór pápához fordult, ki aztán 1220-ban felszólítja Endrét, hogy jogtalan adományozásait „*non obstante iuramento, si quod fecit de non revocandis eiusdem studeat revocare.*”³⁾

Endre most ezen részre hajlott, még ez 1220. évben elkezdé az udvarnokok, a jövő évben pedig a várak földreit kinevezett bírák által visszavétetni.⁴⁾

S így most már senki sem tudta az országban, hogy tulajdonképen hányadán van birtokaival.

Ily ellenkező hatású viszonyok áramlatai közt, midőn soknak ősi birtoka is kapzsi szomszédok ármánykodásai folytán veszélyben forgott, keletkezett az 1222. évi aranybulla.

A nemesség t. i. ily kétes viszonyok közt ősi szabadságát is veszélyben látván, ismételten és gyakran keserűséggel sürgette annak királyi megerősítettését s ünnepélyos okmányba foglaltatását.

A király, mint mindég, itt is engedett s kiadta az ünnepélyes okmányt, mely azóta századokon keresztül nemzetünk palladiuma volt s melyről valamennyi magyar ember közt egyedül Mirese nem akar mit sem tudni.

¹⁾ U. o. IV. III. 388. l.

²⁾ Fejér f. h. III. I. 294. l.

³⁾ Bővebben kifejték ezeket „Az egyházi javak” című ezikkünkben. Magyar Sion VI. 81. l.

Lássuk tehát ez okmány hitelességét.

Az eredetileg kiadott hét példányból fájdalom egy sem maradt fel korunkig vagy legalább mindeddig fel nem fedeztetett; fennvannak azonban több későbbi királyainktól kiadott megerősítő átiratai, melyek hitelessége kétség alá még csak nem is vonathatik.

A legrégibb átirat 1318. évben készült a kalocsai nemzeti zsinaton s az esztergomi s kalocsai érsek, a nyitrai s még egy ismeretlen püspök pecsétjei által van hitelesítve; eredetije maig fenn van a primási levéltárban, melyet 1861. apr. 22-én szerencsém volt a t. akademiának bemutatni, mely hasonmásban is kiadatott a M. Tört. Tár X. kötetben.

Királyaink közül átirattá:

I. Lajos 1351. évben, még pedig, s ez itt a legfontosabb egy eredeti példány után, ugyanis Lajos király idevonatkozólag ezeket mondja: „*Exhibuerunt nobis quosdam Litteras privilegiales Ill. Princ. D. Andreae II. Filii Belae R. III. olim Inelyti Regis Ung. — aurea Bulla sua roboratas libertatesque ipsorum per sanctissimum Stephanum Hungariae Gentis Regem et apostolum ut praedicto literis declarabant ipsis institutas, innovandas et confirmandas, tenoris subsequentis — nos igitur — predictas Litteras ipsius D. Andreae II. Regis aurea Bulla sua roboratas, omni penitus suspicione carentes de verbo ad verbum praesentibus insertas.*”

Tehát I. Lajos alatt még fenn volt egy eredeti hiteles példánya, s így ha nem bírjuk is eredeti példányát, bírjuk egyik legnagyobb királyunk által magáról az eredetiről vett hiteles átiratát. Hogyan lehetne hát ezen bulla léteztéről még csak kétkedni is?

Nagy Lajosnak pedig ezen hiteles átirata fenn van *eredeti példányokban*:

A bécsi császári titkos levéltárban.

Az országos levéltárban hártán, függő pecséttel.

A szepesmegyi levéltárban, mely példány más állítás szerint a Görgey család levéltárában őriztetik¹⁾

Erdélyben a Teleki család levéltárában, melyről Cornides lemásolta.

¹⁾ Kovachich Vest. Comit. 207. l.

A Jankovich-féle gyűjteményben, tehát most a nemz. muzeumban¹⁾, megvan Zsigmondnak egy megerősítő okmányában a Ráday-féle kéziratok közt²⁾, de ez tudomra legalább mindeddig ismeretlen.

A Perényi család levéltárában Nagy-Szőllösön³⁾ megvolt egy másolata gr. Batthyányi Ignác könyvtárában. E tudós püspök Kovachichnak egy eredetiről vett (ex autographo sub sigillo pendenti) másolatot ígért.⁴⁾

Végre megvolt s talán maig is megvan még egy eredeti példánya Pozsony megye levéltárában, melyet 1397. febr. 25-én két megyei küldött kérésére hitelesen átírt a pozsonyi káptalan. Ez átíratnak egy, hártýára írt és vörösöld szelyem zsinórról függő pecséttel ellátott s eddig senki által még fel nem említett példánya mai napig fennvan a pozsonyi káptalan levéltárában⁵⁾ s ily bevezetés és zársorokkal bír:

Omnibus xpi fidelibus presentibus pariter et futuris presens scriptum inspecturis Capitulum Ecclesie Poson. Salutem in salutis largitore. Ad universorum noticiam tam presencium quam futurarum harum serie volumus pervenire Quod nobiles viri Paulus filius Petri de Nyek Judex Nobilium Comitatus Poson, et petrus filius laureny de Nagabony ad nostram personaliter accedendo presenciam in eorum et universorum Nobilium dicti Cottus poson, personis exhibuerunt nobis quasdam literas privilegiales Excellentissimi principis domini, *lodonici olim Regis Hung.* etc. felicis recordacionis, Tenorem literarum *Serissimi principis domini Andree* bone memorie verbaliter et confirmative in se continentem super libertate dicti Regi Hung. confectarum potentes nos affectanter ut tenorem earundem de verbo ad verbum in nostris literis privilegialibus transscribi facere dignaremur. Quarum tenor talis est.

Nos enim (igy) iustis et legitimis petitionibus predictorum pauli et petri in eorum et universorum Nobilium dicti

¹⁾ Fojér Cod. dipl. IX. II. XLII. és 47. l.

²⁾ Vest. Com. 188. l.

³⁾ Wenzel közlése szerint.

⁴⁾ Kovachich József Lectiones Variantes 16. l. és Vest. Com. 85. 188.

⁵⁾ Gapsa B. Insc. 1. Nro. 1.

Comitatus poson, personis nobis porrectis annuentes Tenorem dictarum literarum confirmatarum annotati domini *lodonici Regis* de verbo ad verbum nichil addendo nec diminuendo de eisdem in presentibus literis nostris privilegialibus transscribi fecimus et transsumpti vberiore ad cautelam. Datum die dominico proximo post festum b. Mathei Apost. et Evang. Anno domini Millesimo Trecentesimo Nonagesimo septimo.

Tehát Nagy Lajosnak e hiteles átírata ennyi eredeti példányban van fén s mégis Mirese legújabb levelében,¹⁾ daczára annak, hogy Nagy Iván által már figyelmeztetve volt, azt meri állítani, hogy Nagy Lajos átíratából egy példány sincs, s azt mondja: „Nagy Lajos szentesítési okmánya csak II. Endre arany bullájára általános szavakban hivatkozik, abban nincs a kérdéssel arany bullának sem datuma, sem szövege“! Neveessünk, vagy bosszankodjunk-e ily rémséges tudatlanságon s azon vakmerőségen, melylyel minden előkészület nélkül ily nagy horderejű tárgy felett ítéletet hozni méréskedik? . . . De Mirese még tovább megy s azt állítja, hogy Nagy Lajos átíratának általánosan ismert 11. §-a, melylyel tudvalevőleg az arany bullának egyik szakaszát érvényen kívül helyezi, „nincs meg sem az 1233-beli, sem a Verbőczyben előforduló arany bullában, sem a sz. István-féle törvényekben sem.“ Pedig hát ki csak legkevesebbet tanult is valaha a magyar jogból, tudja, hogy Nagy Lajos a kérdés alatti §-val az aranybullának 4 szakaszát törölte el. Valóban úgy tesz Mirese, mint ha készakarva kívánná tudatlanságát vásárra vinni, s nem lehet ilyenek után eleget csudálkozni azon önhittségen, melylyel legújabb levele elején elmondja magáról, hogy ő e kérdés megoldásához szükségeltető eszközökkel bír, s azt reméli, hogy „ezen kérdés felvilágosításával jogi és történelmi irodalmunknak szolgálatot“ fog tenni²⁾! . . .

Nagy Lajosnak ezen átíratát ismét szósz szerint átírja és megerősíti Mária királyné 1384. évben. Ennek eredeti példányai fennvannak:

A császári titkos levéltárban.

Az országos levéltárban.

¹⁾ Pesti Napló 1869. jun. 17. 135. sz.

²⁾ Pesti Napló 1869. jun. 14. 132. sz.

A magyar kir. udvari kamara levéltárában; e példányt lemásolta Kollár.

Szepes megye levéltárában, melynek egy másolatát az 1792. országgyűlésnek a megye követe átadta, mely aztán az országos levéltárba tétetett.

Horvátország levéltárában.

Átírta továbbá a csaszmai káptalan 1421. és 1440. évben, az első Horvátország levéltárában, a második példány pedig a Battyhányi család körmöndi levéltárában őriztetik.¹⁾

1385. évben újra elismeri Mária, hogy főnebbi levelében az ország szabadalmait átírta s igéri azok megtartását. Eredeti példánya fennvan Szepes megye levéltárában.²⁾

Zsigmond király az 1397. tomesvári országgyűlés végzoményeiben szintén átírta az aranybullát. Eddig egyetlen ismert példányát a Kondé család levéltárában fedeztem fel és közöltem a M. Tört. Tár. III. kötetében. Ez átiratban, mint alább látni fogjuk, van legtöbb eltérés, sőt Zsigmond nem is említi benne, hogy Endre levelét írta át.

Albert király halála után Jankowich szerint az aranybullát a „Praelatusok és Bárók vagy Zászlós urak pecsétjeik alatt kiadák“ s ezt mondja róla, hogy „ez az országgyűlésen történt, pracambulummal és Conclusióval törvényesen készült Transumptum.“ Jankowich ezt 1828. évben mondja s azt állítja, hogy ezen így leírt átiratot „ezelőtt nyolcz vagy kilencz osztendővel“ az esztorgomi érseki levéltárban látta.³⁾ Jankowich azonban itt okvetlenül tévedett; mert e levéltárban ily átirat sem eredetiben nincs meg, sem a sokkal régibb index sem említi, hogy valaha itt lett volna, s egyáltalában az aranybullának ez időbeli átiratáról Jankowichnak iménti szavain kívül, tudtomra sehol említés nem tétetik.

I. Ulászló is 1440. évben átírta az aranybullát. Eredeti példányát egy ungvári nemesből 1779. évben Markos István leleszi jegyző a leleszi hiteleshely levéltárának csere útján megszerezte s rövid kivonatot készített belőle 1780. Ezt 1790.

¹⁾ Lectiones Var. 18. l. Vest. Com. 85. 192. 206. lap., Suppl. ad Vest. I. 60. l.

²⁾ Lect. Var. 18. l. Vest. Com. LVIII. l. és Suppl. f. h. 288. l.

³⁾ András király eredeti arany bullájának hibásan vélt feltalálásáról értekezik W. I. M. 40. l.

aug. 6. Szirmay Antal Kovachichsal közölte, ennek unszolására aztán Szirmay újra Markoshoz fordult, ki 1790. sept. 10. értesíté őt, hogy az eredeti példány a leleszi konvent egyéb irományával Egerbe vitetett. Kovachich ezt megtudván, személyesen Egerbe utazott s a kérdéses példányt hosszas keresés után csakugyan megtalálván, hiteles másolatát kikérte. Az ügy 1792. évig elhuzódott, míg végre ez évben az egri káptalan e nevezetes okiratot országgyűlésileg az országos levéltárnak átengedte, hol az mai napig fennvan.¹⁾

Végre átírta és megerősíté koronáztatása alkalmával 1464. évben Hunyadi Mátyás. Ennek két eredeti példánya van fenn az országos levéltárban és egy báró Rádayféle kéziratban.²⁾ S mégis erre is azt mondja Mirese, hogy ez sem, már t. i., mint szerinte Nagy Lajos sem, recapitulálja az arany bullát.

Az arany bullának ennyi, minden kétségen felül álló hiteles élő tanubizonyosságai ellenében hova lesz Mirese haszontalanul égis magasztalt volenczei árva codexével?

Azonban Mirese még egy okot hoz fel ez arany bulla ellen. Szerinte, vagyis inkább híres volenczei codexe szerint ugyanis az „arany bulla — csakis 1233-ban készült. — És az arany bullát (a Codex szavaival beszélve) azért függeszték ezen 1233-beli okmányhoz, hogy az által kiváló legyen az eddigelő kiadott királyi szabadságlevelektől, és hogy annak küljellege, nemesebb mivoltja feltűnjék az addig kiadott, de végre nem hajtott szabadságlevelektől.“

Vagyis más szavakkal: aranybulla vagyis arany pecsét csak az 1233-iki okmányra tétetvén, 1222-ik évről nem létezhet aranybulla.

Mirese ezt iménti sorai szerint: „a Codex (vagyis a Codexben foglalt 1233. évi okmány) szavaival beszél;“ már pedig ezen, Mirese által sajátkezüleg másolt okmány csak ennyit mond: „Que omnia prefata nostro (igy) Maiestatis aurea Bulla fecimus communiri, ne aliquibus in futurum aliqua dubietas oriatur.“ Már most a világnak melyik exogotája lesz képes e szavakból Miresének föntebbi értelmezését kibozni?

¹⁾ Suppl. ad Vest. Com. I. 54—59. l.

²⁾ Vest. Com. 85. l. Lect. Var. 20. l.

De e szavakat lehetetlen is Mirese szerint értenünk, ha csak II. Endrét önmagával ellenkezésbe nem hozzuk, s ezt Miresének is, ha csak kissé figyelmesb leondott, okvetlenül észre kellett volna vennie az általa lemásolt okmányokból. Ugyanis épen ez 1233. sept. hóban kelt levelében mondja Endre: „Super hoc duo paria litterarum vobis cum Bulla nostra aurea concedentes et cariss. filium nostrum Belam Regem Illustr. Et quosdam nostros Jobagiones, qui nobis aderant apud silvam Berech fecimus iurare, — et velut in prefatis duobus paribus litterarum nostra Bulla aurea confirmatis hec plenius continentur, sic et modo recognoscimus bene fecisse.“

Tehát itt maga II. Endre világosan mondja, hogy ezen levele előtt ez ügyben már két aranypecsétes levelet adott ki, még pedig a másodikat a beregi erdőben, mit Mirese megint Bélának általa lemásolt „apud silvam Berega“ 1233. die X. exeunte augusto, vagyis 22-én kiadott levelének öme szavaiból láthatott volna: „super facto compositionis servande inter — apostolice sedis Legatum Et dominum Andream III. Regem — condam facte et imper solemni sacramento et aurea bulla firmate.“ Azt már csak Mirese is meg fogja engedni, hogy itt ez imper szó nem az általa másolt Endreféle főntebbi okmányra, mely ennél legalább is 10 nappal később kelt, hanem csak is II. Endrénak a beregi erdőben Bélánál két nappal előbb, t. i. „die duodecimo exeunte augusto“ vagyis 20-án kiadott okmányára vonatkozhatik, melyben Endre ismét, világosan tanúsítja, hogy ez ügyben már két aranypecsétes levelet adott ki, midőn ezeket mondja: Postquam redierimus de Russia tunc publice istam compositionem et primum et secundum hoc solemque iuramentum fecisse, dictisque nostris iuramentis ac bulla nostra aurea ista quelibet confirmasse, dando super istis tunc tertium par litterarum nostra bulla aurea roboratarum.“

Mindezekből világosan láthatta volna Mirese, hogy Endre ez ügyben három aranypecsétes levelet adott ki, s hogy híres velencei codexe ezekből csak a harmadikat, a „tertium par litterarum“-nak nevezetett tartalmazza; láthatta volna, mily nevetéses azon állítása is, hogy „az összes ker. fejedelmek hagyományai közt sincs példa arra, hogy valamely király egy s ugyanazon törvényhozás terén aranypecsétjét kétszer hasz-

pálta volna.“¹⁾ Tanulja meg innen Mirese, hogy Endre nem kétszer, hanem háromszor merete használni aranypecsétjét egy s ugyanazon tárgyban.

Azonban most veszem észre, hogy Endrénak a beregi erdőben kiadott emez oklevele — nincs meg a kérdéses velencei codexben; ²⁾ tehát hiában iparkodom belőle Miresét capacitálni; mert ha Mirese előtt az 1222-iki aranybulla csak azért, mivel a velencei codexben nem foglaltatik, nem létezik; úgy ugyanez okból e beregi okmányt sem fogja, sőt ha következetes akar lenni, nem is szabad igaznak elismernie.

Pedig hát mindemellett e beregi okmány létezett és létezik a primási levéltárban mai napig is, még pedig két eredeti példányban, melyek egyike arany —, a másik viasz függő pecséttel van ellátva. Ez pedig nem olyan Mireseféle új felfedezés; mert én ez okmányt már 1861. évben bemutattam a t. akadémiának s a rajta függő arany pecsét rajzban is kiadatott a Történelmi Tár X. kötetében. Ezt mindenesetre illetet volna Miresének is tudnia, mielőtt ily fontos állítással fellépni merészelt.

Innen legjobban láthatja Mirese, mennyire fővenyre építé minden okoskodásait, s mennyire megbízható hírbedt velencei codexe! . .

Tehát Miresének az arany pecsétről vett okoskodása is önmagában megsemmisül. Hogy pedig az aranybulla csakugyan arany pecsét alatt adatott ki, azt magának az aranybullának 31. cikkén kívül, bizonyítja, mint már fel- említők, Nagy Lajos király, midőn e bullát átírva, ezeket mondja: „Exhibuerunt nobis quosdam litteras priuilegiales illustrissimi principis domini Andree, tercii Bele regis filii, olim Incliti Regis Hungarie, aui et predecessoris nostri pie recordacionis aurea bulla sua roboratas.“³⁾ Bizonyítja Miklós nádor 1352. évi öme szavaival: „Regni libertate a Sereniss. Princ. Dom. Endre olim Rege Hungarorum illustri-

¹⁾ Csak egy része van Endrénak imént említett s e velencei codexben befoglalt 1233. szept. hóban kelt levelében átírva. De arról Mirese nem is álmodott; pedig világosan láthatta volna Fajér codexében III. II. 328. l. De persze Mirese e codexet nem ismeri!

²⁾ Pesti Napló 1869. jun. 16. 1° sz.

³⁾ Az országos levéltárban levő eredeti után.

vigore sui Privilegii, aurea Bulla vallati, dati et concessi, ac tandem — per Dom. Lodovicum — confirmata.¹⁾ Itt csak az 1222-iki aranybulla érthető, mert csak ezt erősíté meg Lajos király.

Miklós nádornak eme szavai az aranybulla hitelességét illetőleg első rangú forrásnak veendő; mert mint már két ízben megjegyzők, Nagy Lajos egy évvel előbb 1351-ben az eredeti példányról írta át az aranybullát, s így e Miklós nádor is még eredeti példányát ismérte, talán ugyanazt, mely az aranybulla 31. t-czikke szerint a nádor őrizetére volt bízva.

De Mircse csak nem tágit. Azt mondja ugyanis, hogy „az aranybulla használatát hajdanában a fejedelmek csak rendkívüli esetekben vehették igénybe, u. m. egy kitünőleg szerencsés béke, vagy egy kitünőleg hasznos szövetségkötés alkalmánál; a király, a haza és a királyi családok megmentésében legfőbbben kitűnt férfiak adományleveleivel s végre a törvényhozás azon legfőbb okmányánál, melynek örök állandóságát és változhatlanságát a király elrendeli, szentesíti.“ Ezen s főlebb idézett szavaiból azt hozza ki, hogy „tehát a tudomány érvei szerint nem elfogadható, hogy II. Endre király a törvényhozás terén 12 év leforgása alatt két aranybullával gazdagította volna országát.“²⁾

Mircse tudományának érvei szerint ez így lehet; de a magyar diplomatika egészen mást tanít. Királyaink ugyanis nem csak a Mircse által felhozott fontos ügyekben, hanem egyéb kisebb jelentőségű alkalommal is adtak ki aranypecsétetes okmányokat. Így épen II. Endre 1230. előtt a kunoknak aranypecsét alatt ad földeket,³⁾ V. István, 1272. a zágrábi káptalannak szabadalmait szintén ily pecsét alatt erősíti meg,⁴⁾ IV. Béla 1258. az almissiak szabadalmait erősíti meg, 1263. pedig a németújvári zárdának birtokot ad, mindkettőt aranypecsét alatt.⁵⁾ Továbbá épen az annyira hánytorgatott „római okmány-kutatók“ból láthatta volna, hogy

¹⁾ Suppl. ad Vest. Com. I. 99. l.

²⁾ Pesti Napló f. h.

³⁾ Fajér Cod. dipl. III. II. 217. l.

⁴⁾ U. o. V. I. 193. l.

⁵⁾ U. o. IV. II. 452. l. és IV. III. 122. l.

csak Theiner maga IV. Bélának *nyolcz* arany pecsétetes levelét számlálja el, melyeket a pápához nem épen országra szóló ügyekben (például követé hitelesítéseül, püspök megerősítése miatt stb.) küldött. Többi királyaink aranypecsétjeit pedig már régen előszámlálta Perger.¹⁾

Tehát nem az 1222. évi aranybulla képez „a diplomatikában alapuló contradictiót;“ hanem Mircse képtelen állításai képeznek contradictiót a diplomatikának már eredményeivel, melyekről neki még csak távoli fogalma sincs.

Felhozhatnók még egy minden kétségen felül álló kortársnak III. Honor pápának, kihez az aranybulla hét példányának elseje átküldetett, szavait is, ki a bulla léteztéről, mindjárt keletkezési évében, 1222. decz. 15., így tanuskodik: „Cum igitur, sicut accepimus, sed non utique acceptamus, in Regno Ungarie nouiter sit statutum, ut omnes populi conueniant bis in anno, ubi etiam. . . . Rex Vng. illustris personaliter interesse tenetur;“²⁾ de attól félek, hogy hiában sorolom elő mind ezeket; mert sem a nádor, sem a pápa levele nincs meg abban a szerencsétlen velencei codexben!

Forduljunk tehát már most a leg- és legelső forráshoz, magához II. Endréhez. Azt már csak elhiszi Mircse, hogy Endre legjobban tudhatta, adott e ki 1222-ben aranybullát. El kell neki pedig ezt hinnie, mert Endrének ide vonatkozó szavait ő maga eképen írta le ama velencei codexből.

„Et cum ista sacramento nostro et principum nostrorum filiorum (fuerint helyett) confirmata, si qui per nos vel filios nostros vel per quoscunque post idem tempus, scilicet decimo septimo anno (17-um annum helyett) Regni nostri sine iudicio sunt spoliati, plene restituantur.“

II. Endre e szavakat 1231-ben mondta, a Mircse által annyira eldicsért okmányában. Tudja már most Mircse, melyik évre esik Endre uralkodásának 17-ik éve? . . . Épen 1222-re! S mivel fel sem tűntek neki lemásoláskor eme szavak, okulása végett ide írjuk egyik legjártasabb törvény-exe-

¹⁾ Bevezetés a diplomatikába II. 78. l.

²⁾ Theiner mon. I. 36. l. — Itt világosan az aranybulla 1. t-czikkére történik hivatkozás, ámbár ez csak *egyszer* évenként rendel ily összejövotelt.

getánknak Kovachichnak eme szavait, melyek szerint a főnebbi soroknak ez helyes értelme:

„Cum ego — II. Endrét beszélteti — iam XVII. Regni anno, idest 1222., quo primum Decretum edidi, jurato promiserim, quod neminem citra viam Juris velim damnificare, ideo quicumque ab illo anno praeter Juris ordinem spoliati sunt, statim in integrum restituantur.“¹⁾

Mindezek után talán Mircse is be fogja látni, hogy az 1222. évi aranybulla alkalmasint mégis csak nem „meso“! —

Igy meghatározván az aranybulla hitelességét, nem lesz helyén kívül itt annak hiteles szövegét is közölni, annyival inkább, mert — s ez minden esetre sajátságos — mind eddig nem bírjuk nyomtatásban annak teljesen hiteles szövegét, amennyiben régibb íróink, mint Pray, Katona, Palma csak a Corpus Juris és Szegedi után közölték; Kovachich Márton, ki pedig saját állítása után tizenkét hiteles átiratát ismerte,²⁾ elégnék tartotta csak azt jegyezni meg róla, hogy nyomtatott példányai, esekély hibákat kivéve, megegyeznek az eredetiekkel;³⁾ Kovachich József már felhasználta az eredetieket, de csak az eltéréseket közölte belőlük.⁴⁾ Egyedül Fejér közölte hiteles eredetiből, de nem királyi átiratból, hanem a főnebb felhozott esztergomi 1318. évi példányból.⁵⁾ Én pedig ugyane példányból szintén csak az eltéréseket közöltem.⁶⁾

Mi a közlendő szöveget a leghitelesebb, mert eredeti példányról vett királyi átiratról, t. i. Nagy Lajos királynak az országos levéltárban őrzött 1351. évi eredeti okmányáról sajátkezűleg másoltuk s másolatunkat ngs. Kovachich József kir. tanácsos szíves közreműködésével az eredetivel összehasonlítottuk. Így hitelesített másolatunkat ismét I. Mária királyné, I. Ulászló és Hunyadi Mátyásnak ugyancsak az országos levéltárban lévő eredeti átirataival hasonlított össze, az eltéréseket foljegyvezve, azokat, valamint az esztergomi és a

¹⁾ Vest. Com. 104. l.

²⁾ Suppl. ad Vest. Com. I. 8. l.

³⁾ Vest. Com. 85. l.

⁴⁾ Lect. Variantes 32, 44. l. és Syll. Decr. I. 62. l.

⁵⁾ Cod. dipl. III. I. 374. l.

⁶⁾ Magy. Tört. Tár, X. 211. l.

Zsigmond király-féle 1397-dik évi főnebb felhozott hiteles átiratnak eltéréseit is a szöveg alatt jegyzetben fogom közölni.

Igy minden eddig ismert hiteles átiratnak egy-egy példányát felhasználva, a közlendő szöveg minden esetre a lehető leghitelesebbnek veendő.

Megjegyezzük még, hogy könnyebb átnézet tekintetéből a szövegnek a Corpus Juris szerinti felosztását megtartottuk.

Ime a szöveg az eredeti helyesírással:

In nomine sancte Trinitatis et individue unitatis.

§. 1. Andreas dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie Lomerique Rex in perpetuum.

§. 2. Quoniam libertas tam nobilium Regni nostri, quam eciam aliorum. Instituta a sancto Stephano Rege per aliquorum Regum potenciam, uleissencium aliquando iram propriam, aliquando eciam attendencium consilia falsa hominum inuicorum,¹⁾ vel sectancium propria lucra, fuerat in quam plurimis diminuta, multociens ipsi nobiles nostri serenitatem nostram et predecessorum nostrorum Regum suorum precibus et Instancia multa pulsauerunt super reformacione Regni nostri.

§. 3. Nos igitur eorum petitioni satisfacere cupientes in omnibus,²⁾ vt tenemur, presertim quia inter nos et eos occasione ac (igy) iam sepius ad amaritudines non modicas est processum, quod, ut Regia Honorificencia plenius conseruetur, conuenit *euitare*.³⁾ Hoc enim per nullos alios melius fit, quam per eos. concedimus tam eis, quam aliis Hominibus Regni nostri libertatem a sancto Rege concessam.

§. 4. Ac alia ad statum Regni nostri reformandum pertinencia salubriter ordinamus in hunc modum Art. I. VI.⁴⁾ annuatim In festo sancti Regis, nisi *arduo*⁵⁾ negocio ingru-

¹⁾ Esztergomi átirat: *iniquorum hominum*. Mária és H. Mátyás: *hominum iniquorum*.

²⁾ Eszterg. átirat: *in omnibus satisfacere cupientes*.

³⁾ Eszt. átirat és H. Mátyás: *evitari*.

⁴⁾ Zsigmond és Ulászló átiratai e szóval kezdődnek, az egész bevezetést elhagyták.

⁵⁾ H. Mátyás hibásan: *ardua*.

ente, vel infirmitate fuerimus prohibiti, albe *tenemur*¹⁾ solemnizare.

§. 1. Et si nos interesse non poterimus, Palatinus procul dubio ibi erit pro nobis, *vel*²⁾ vice *nostras* (igy³⁾ causas audiat,⁴⁾ et omnes seruientes, qui voluerint, libere *illuc*⁵⁾ conveniant.

Art. II. *Volumus etiam*,⁶⁾ quod nec nos, nec posteri nostri⁷⁾ aliquo tempore seruientes capiant, uel destruant fauore alicuius potentis, nisi *primo*⁸⁾ citati fuerint *uel*⁹⁾ ordine Iudiciario conuicti.

Art. III. *Item nullam collectam nec liberos denarios colligi* (igy)¹⁰⁾ *faciemus*.¹¹⁾

§. 1. *Super predia seruientium*¹²⁾ *nec domos, nec villas*.¹³⁾ descendemus, nisi uocati.

§. 2. *Super populos etiam ecclesiarum ipsorum nullam penitus collectam faciemus*.

Art. IV. Si quis *Comes*¹⁴⁾ sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia optineat, de residuo, sicut ipse voluerit, disponat.

§. 1. Et si morte preuentus disponere non potuerit, pro-

1) Eszt. átirat, Zsigmond és H. Mátyás: *tenemur*.

2) H. Mátyás: *vel*.

3) A többi átirat helyesebben: *nostra*.

4) Zsigmond itt közbe szúrja: *et quoslibet presentibus partibus iudicet*.

5) H. Mátyás: *illuc*.

6) Zsigmond e két szó helyett: *et*.

7) Zsigmond utána teszi: *in*.

8) Ulászló: *primo*.

9) A többi átirat mind helyesebben: *et*.

10) A többi átirat: *colligi*.

11) E szavakat Zsigmond kihagyta.

12) A Corpus Juris s. utána írótuk e három szót az előttük álló szavakhoz esatolják, csak a következő *nec* szóval kezdik meg a §. 1-t. Ez által e czikknek egészen más értelemet adnak. Hogy e három szó nem az előttük, hanem az utánuk következőkhez esatolandók, világosan mutatja az esztergomi átirat, mely *faciemus* szó után pontot tesz; de még inkább Zsigmond, ki az előttük levő szavakat egészen elhagyván, egyenesen ezen szavakkal kezd e czikket.

13) Ulászló: *nec villas, nec domos*.

14) A többi átirat: *seruientis*.

pinqui sui, qui eum magis contingunt, optineant et si nullam penitus generacionem habuerit, Rex *optinebit*.¹⁾

Art. V. *Comites parochiani*²⁾ predia seruientium non discuciant, nisi causa monotarum *et decimarum*.³⁾

§. 1. *Comites Curie parochiani*⁴⁾ nullum penitus discuciant, nisi populos sui Castri.

§. 2. *Fures et latrones Byloky Regalos*⁵⁾ discuciant, ad pedes tamen ipsius Comitis.

Art. VI. *Item populi coniurati in vnum fures nominare non possint, sicut consueverant*.

Art. VII. — Si autem Rex *extra Regnum exercitum*⁶⁾ ducere voluerit, seruientes cum ipso ire non teneantur, nisi pro pecunia ipsius et post reuersionem Iudicium exercitus super eos non *recipiet*.⁷⁾

§. 1. Si uero ex aduersa parte exercitus *uenerit*⁸⁾ super Regnum,⁹⁾ omnes uniuersaliter ire teneantur.

§. 2. *Item si extra regnum cum exercitu iuerimus, omnes, qui Comitatus habent, uel pecuniam nostram nobiscum ire teneantur*.¹⁰⁾

Art. VIII. — Palatinus omnes¹¹⁾ homines Regni nostri indifferenter discuciat.

1) Eszterg. átir. *optinebit*. — Ezen 1. czikket Nagy Lajos átirta ugyan, de érvényen kívül helyezi ezen szavakkal: *Excepto solummodo uno articulo prenotato, de eodem Privilegio excluso, eo videlicet: Quod nobiles homines, sine herede decedentes, possint et queant Ecclesiis, vel aliis, quibus uolunt, in uita vel in morte dare et legare, possessiones eorum vendere, vel alienare. Imo ad ista facienda nullum penitus habeant facultatem, sed inter fratres proximos et in generationes eorumdem ipsorum possessiones de iure et legitime, pure et simpliciter, absque contradictione aliqui devolvantur.* (Corp. Iur.) Zsigmond király pedig egyszerűen egészen elhagyta e czikket.

2) Eszterg. átir. *parochiani*, Ulászló: *parochiali*.

3) Zsigmond e két szót kihagyta.

4) Eszterg. átir.: *Comites Curie parochiani*, Ulászló: *Comites parochiales cura* (variales?)

5) Eszterg. átir. *Biloci Regalos*.

6) Ulászló: *exercitum extra Regnum*.

7) Mária: *recipiet*, Ulászló: *accipiat*.

8) Eszt. átir. *uenerit*.

9) Ulászló itt közbe szúrja: *tunc*.

10) Zsigmond az első §-t kihagyja, hanem a 2-dik §. után a hadkötelezettséget 4 i nyomtatott korban fejtegeti. (L. Tört. Tár. III. 216. l.)

11) Ulászló e szót kihagyta.

§. 1. Sed causam nobilium, que ad perdicionem capitis, uel ad destruccionem possessionum *pertinet*¹⁾ sine consciencia Regis *terminare*²⁾ non possit³⁾

§. 2. Iudices⁴⁾ vicarios non *habeant*⁵⁾ nisi unum in Curia sua.

Art. IX. — Curialis Comes noster, donec in Curia manserit, *omnes possit*⁶⁾ *Judicare* et causam in Curia *inchoatam*⁷⁾ ubique terminare.⁸⁾

§. 1. Sed manens in predio suo, *pristaldum*⁹⁾ dare non possit, nec partes facere *citari*.¹⁰⁾

Art. X. — Si quis Jobagio, habens honorem, in exercitu fuerit mortuus, eius filius vel frater congruo *honore*¹¹⁾ sit donandus.

§. 1. Et si seruicens eodem modo fuerit *mortuus* (igy)¹²⁾, eius filius, *sicut Regi*¹³⁾ videbitur, donetur.

Art. XI. — Si¹⁴⁾ hospites, videlicet boni homines ad Regnum venerint sine consilio Regni ad dignitates non promoveantur.¹⁵⁾

Art. XII. Vxores decedencium, uel condempnatorum ad mortem per sentenciam, uel in duello succumbencium, uel ex quacunque alia causa, non fraudentur dote sua.

1) Eszterg. átír. és Ulászló: *pertinet*.

2) H. Mátyás: *terminari*.

3) Zsigmond ez egész §-t kihagyta.

4) A Corpus Juris és iróink e szó után becsusztatják: *vero*, elferdítvén ez által a helyes értelmet; mert az előzményekben a nádorról lévén csak szó, véleményünk szerint ezen §. is csak őreá vonatkozhatik, s így e szavaknak csak ez lehet helyes értelme: Palatinus Iudices vicarios (helyettes bírákat) non habeat.

5) Eszt. átír. és H. Mátyás helyesen: *habetat*.

6) H. Mátyás: *possit omnes*.

7) Eszt. átír. *inchoation*, Zsigmond: *inchoatum*.

8) Zsigmond: *adjudicare*.

9) Zsigmond: *pristaldano*.

10) Zsigmond: *citare*.

11) H. Mátyás e szót kihagyta.

12) A többi átírat helyesen: *mortuus*.

13) H. Mátyás: *sicut ei*, A Corp. Juris hibásan: *sicut Regni*.

14) H. Mátyás eléje teszi: *Item*.

15) Zsigmond ez articulust egészen kihagyta.

Art. XIII. — Jobagiones *ita*¹⁾ *secantur*²⁾ Curiam, uel quocunque proficiscantur, ut pauperes per eos non opprimantur, nec spoliuntur.³⁾

Art. XIV. — Si quis Comes Honorifice se iuxta Comitatus sui qualitatem non habuerit, vel destruxerit populos Castri sui, conuictus super hoc, coram omni *Regno, dignitate*⁴⁾ sua turpiter spoliatur, cum restitutione ablatorum.⁵⁾

Art. XV. — Agazones, Caniferi et Falconarij non presumant descendere in villis seruencium.

Art. XVI. — Integros⁶⁾ Comitatus, uel dignitates quacunque, in predia, seu possessiones non *confereremus*⁷⁾ perpetuo.

Art. XVII. — Possessionibus eciam, quas quis Justo seruicio optinuerit, aliquo tempore non priuetur.

Art. XVIII. — Item seruientes accepta licencia a nobis, possint libere ire ad filium nostrum, seu a maiori ad minorem, nec ideo possessiones *eorum*⁸⁾ destruuntur.

§. 1. Aliquem Justo Iudicio filij nostri condempnatum, uel *causam inchoatam*⁹⁾ coram ipso, priusquam terminetur coram eodem, non recipiemus, nec e conuerso filius noster.¹⁰⁾

Art. XIX. — Jobagiones Castrorum teneantur secundum libertatem a sancto Rege *constitutam*.¹¹⁾

§. 1. *Similiter*¹²⁾ et hospites cuiuscunque nacionis secundum libertatem ab inicio eis *concessam*¹³⁾ teneantur.

1) H. Mátyás hibásan: *itaque*.

2) A többi átírat: *sequantur*.

3) E fejezetet Zsigmond egészen kihagyta.

4) Ulászló: *dignitate Regni*.

5) Zsigmond e szöveget így adja: Palatinus autem, Iudex Curie, Bani et Comes regiois honorem p... iuxta honorem eorum qualitatem non habuerint, vel destruxerint populos Castri eorum, Nobiles eciam et... uis cuiusuis status homines, conuicti super hoc, coram omni regni dignitate sua turpiter spoliuntur, cum restitutione ablatorum.

6) Ulászló hozzáadja: *etiam*.

7) A többi átírat helyesen: *conferemus*.

8) Zsigmond: *ipsorum*.

9) Eszterg. átírat: *causa inchoata*, Zsigmond: *causam inchoatam*.

10) Ez egész §-t Ulászló kihagyta.

11) Zsigmond: *concessam et constitutam*, H. Mátyás: *institutam*.

12) E szót Zsigmond kihagyta.

13) E szó Ulászlónál kétszer van.

Art. XX. — Decime argento non redimantur, sed sicut terra protulerit vinum *vel*¹⁾ segetes persoluantur.

§. 1. Et si Episcopi contradixerint, non luuabimus ipsos.²⁾

Art. XXI. — Episcopi super predia seruiencium equis nostris decimas non dent, nec ad³⁾ *predia*⁴⁾ Regalia populi eorundem decimas *suas*⁵⁾ apportare teneantur.

Art. XXII. — porci nostri in Siluis, uel pratis seruiencium non pascantur contra *uoluntatem*⁶⁾ eorum.

Art. XXIII. — noua moneta nostra per annum obseruetur a pasca usque ad pasca.

§. 1. et denarii tales sint, quales fuerunt tempore Regis Bele.⁷⁾

Art. XXIV. — *Comites*⁸⁾ *Camere*⁹⁾ monetarij, Salinarij et tributarij nobiles Regni.¹⁰⁾

§. 1. *Ismaelite*¹¹⁾ et Iudei fieri non possint.

Art. XXV. — Sales in medio Regni non teneantur, nisi tantum in *Zalouch*¹²⁾ et in *Zeged*¹³⁾ et in *confinijs*.¹⁴⁾

Art. XXVI. — possessiones extra Regnum non conferantur.

§. 1. Si ¹⁵⁾ aliqui *collecte*¹⁶⁾, uel vendite, populo Regni ad redimendum reddantur.

¹⁾ H. Mátyás: *et*.

²⁾ Ez egész art.-t Zsigmond kihagyta.

³⁾ Eszt. átirat hibásan: *a*; Zsigmond pedig kihagyta.

⁴⁾ H. Mátyás hibásan: *predia*.

⁵⁾ Eszt. átirat kihagyta.

⁶⁾ H. Mátyás: *uoluntates*.

⁷⁾ Az eszt. átir. e §-t így adja: *et denarij tales, sicut quales fuerant tempore Regis Bele*. — Ulászló ez egész art.-t kihagyja.

⁸⁾ Mária: *Comes*.

⁹⁾ H. Mátyás: *Camerarum*.

¹⁰⁾ A Corpus Juris ide teszi: *nostris sunt*; pedig e szavak egy átiratban sem találhatók.

¹¹⁾ Eszt. átirat *Hyemahelite*.

¹²⁾ Eszt. átir. *Zoloch*; Mária *Zalanch*; Zsigmond: *Zalach*, Ulászló: *Zalard*; H. Mátyás: *Zalch*; a Corpus Juris pedig: *Zaloch*.

¹³⁾ Eszt. átir. *Segeved*; Mária: *Zegeth*; Ulászló: *Zeged*; H. Mátyás: *Regez*; így a Corp. Jur. is.

¹⁴⁾ Zsigmond: *confinis*.

¹⁵⁾ Zsigmond sí elé *et* kötszót tesz.

¹⁶⁾ A többi átirat mind: *collato*.

Art. XXVII. — *Marturine*¹⁾ iuxta consuetudinem, a Colomanno Rege constitutam, soluantur.²⁾

Art. XXVIII. — Si quis ordine Judiciario fuerit condemnatus, nullus potentum *eum possit*³⁾ defendere.

Art. XXIX. — Comites Jure sui Comitatus tantum fruuntur,⁴⁾ Cetera ad Regem pertinencia, scilicet *Chybriones*,⁵⁾ tributa, boues et duas partes Castrorum Rex *optineat*.⁶⁾

Art. XXX. — Item preter hos quatuor Jobagiones, scilicet palatinum, Banum et *Curiales Comites Regis*⁷⁾ et Regine, duas dignitates nullus teneat.⁸⁾

Art. XXXI. — Et ut hec⁹⁾ nostra tam concessio, quam ordinacio¹⁰⁾ sit nostris, nostrorumque *successorum*¹¹⁾ temporibus in perpetuum ualitura, eam conscribi fecimus in septem paria litterarum *et*¹²⁾ aureo sigillo nostro *roborare*,¹³⁾ Ita quod vnum par mittatur domino pape et ipse in registro suo scribi faciat, secundum penes Hospitale, tercium penes templum, quartum *apud*¹⁴⁾ Regem, quintum in Capitulo Strigoniensi, sextum in Colocensi, septimum apud palatinum, qui pro tempore fuerit, reseruetur.

§. 1. Ita, quod ipsam scripturam pre oculis semper habens, nec ipse deuiet in *aliqui in predictis*,¹⁵⁾ nec Regem, vel¹⁶⁾ nobiles, seu alios consenciat deniare, vt et ipsi sua gaudiant libertate, *ac*¹⁷⁾ propter hoc nobis et successoribus¹⁸⁾

¹⁾ Eszt. átir. *maturine*.

²⁾ Zsigmond ez art.-t kihagyja.

³⁾ H. Mátyás: *possit eum*.

⁴⁾ Zsigmond ez art.-nak többi szavait elhagyta.

⁵⁾ Eszt. átirat: *Cybriones*; Mária: *Chybriones*; Ulászló: *Cipriones*;

H. Mátyás: *Cibriones*, így a Corp. Jur. is.

⁶⁾ Eszt. átir. *obtineat*; Ulászló: *obtinebit*.

⁷⁾ Ulászló: *Curie comites regie*.

⁸⁾ Zsigmond itt bevégni; tehát a §t. ezikköt egészen elhagyta.

⁹⁾ H. Mátyás utána teszi: *uolitura*.

¹⁰⁾ Ulászló hibásan: *originacio*.

¹¹⁾ Ulászló hibásan: *successore*.

¹²⁾ Mária e szót kihagyta.

¹³⁾ Eszt. átirat: *roborari*.

¹⁴⁾ H. Mátyás: *penes*.

¹⁵⁾ H. Mátyás: *aliquorum predictorum*.

¹⁶⁾ H. Mátyás: *et*.

¹⁷⁾ Ulászló: *et*.

¹⁸⁾ Ulászló hozzá adja: *nostris*.

*semper*¹⁾ existant fideles *et*²⁾ *Corone Regie obsequia debita non negentur.*³⁾

§. 2. *Statuimus etiam*⁴⁾ *quod si nos, uel aliquis successorum nostrorum aliquo unquam tempore huic dispositioni contraire voluerit*⁵⁾ *liberam habeant harum auctoritate, sine nota alicuius Infidelitatis tam Episcopi, quam alij Jobagiones, ac nobiles Regni nostri vniuersi et singuli, presentes, ac posterit*⁶⁾ *resistendi et contradicendi nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatem.*

§. 3. Datum per manus *(Leti*⁷⁾ *aule nostré Cancellarij et agriensis ecclesie prepositi, anno verbi Incarnati M^{mo} cc^o xx^o secundo.*⁸⁾ *Venerabili Johanne Strigoniensi, Reuerendo Vgrino*⁹⁾ *Colocensi archiepiscopis existentibus, Desiderio Chanadiensi, Roberto Vesprimiensi,*¹⁰⁾ *Thoma agriensi, Stephano*¹¹⁾ *Zagrabiensi, alexandro waradiensi, Bartholomeo Quinqueecclesiensi, Cosma Syrmieni,*¹²⁾ *Briccio vaciensi*¹³⁾ *Episcopis existentibus, Regni nostri anno decimo septimo.*¹⁴⁾

Ez tehát az aranybullának teljesen hiteles és senki által józanul kétségbe nem vonható szövege.

Még egy megjegyzést. Pray a 31. cikkelyt, mivel ez Endrének 1231. levelében Ulászló átiratában hiányzik, azt hiszi, hogy később becsúsztatott. Kovachich ez állítást avval dönti meg, hogy a 31. cikk I. Lajos, Mária és II. Mátyás átirataiban meglevén, az eredeti aranybullában is benne kellett lennie; mert — ugymond — mindezen királyok erősítik, hogy eredeti példányról írták azt át.¹⁵⁾

1) Ulászló e szót kihagyja.

2) Ulászló e szót kihagyja.

3) Ulászló csak eddig írta át, a következő két §-t egészen elhagyta.

4) E szavak a Corp. Jurisban hiányzanak.

5) Eszt. átirat és Mária: *voluerint*.

6) A Corp. Jur. et futuri, posterique.

7) Eszt. átirat: *Lety*.

8) Eszt. átirat: m^o. cc. xxII.

9) Eszt. átirat: *Vgrino*.

10) Eszt. átirat: *Vesprimiensi*.

11) Eszt. átir. *Stephano*.

12) Eszt. átir. *Jauriensi*; Mária: *Geurieni*; II. Mátyás: *Gheurien*.

13) Mária: *vaciensi*.

14) Eszt. átir. XVII°.

15) Suppl. ad vest. Com. I. 87—88. l.

Kovachich és utána Teleki¹⁾ itt ez utóbbi állítással hibáznak; mert, mint főnobb láttuk, eredeti példány után csak I. Lajos átirata készült, Mária és II. Mátyás pedig már nem eredeti példányról, hanem ezen Lajos átiratáról vették átirataikat. De azért a 31. cikk, miután Lajos átiratában megvan, csak oly hiteles, mint a többi.

Mircsének sem tetszik e 31. cikk s rettenthetően azt állítja róla, hogy az bizony „II. Endre okmányaiban nincs meg.“ S utána teszi, hogy „szerény fogalommal kellene birnunk Nagy Lajosról és a dicső Mátyásról.“ ha feltennök rólok, hogy „ők ilyesmire esküt mondjanak és hogy azt sanctionálják.“²⁾

Nem tudom, hogy milyenek Mircsének szerény fogalmi s nagyon sajnálnám Nagy Lajost és „a dicső Mátyást,“ ha ezért valahogy kiesnének Mircse gráciájából; de hogy ők mind ketten csakugyan átvették és helyben hagyták e 31. cikket, azt fenmaradt eredeti okmányaik kétségtelenül tanúsítják.

Nagyon kár volt tehát Mircsének e cikk költését „Verbőczyre“ fogni, azt állítván róla, hogy ő „bizonyosan jól tudta, mit kell a haza javáért megtenni, és miért kelljen egy olyan dynastiát, milyen a II. Ulászlóé volt, féken tartani.“³⁾

Verbőczy ezt csak hamisítás, becsúsztatás által tehetné volna, akkor pedig nem nevezhetni őt „örökre nagy nevű és nagyérdeműnek;“ mert neki akkor mint levélhamisítónak, törvényeink szerint, mint hajdan Zömléni Gábor diáknak, máglyán kellett volna elvesznie! . . Aztán egy II. Ulászlónak fék! . . *Risum toneatis*.

Továbbá Mircse e cikkből alkalmat vesz magának az aranybulla ellen azon kifogást is tenni, hogy az „csakis a clerus által látszik ellenjegyezve lenni. A világi főrendek közül senki sem írta azt alá.“⁴⁾ A jámbor azt hiszi, hogy akkortájtban az aláírottak mindegyike egy-egy kis miniszter

1) Hunyadiak kora I. 222. l. 2. jegyz.

2) Pesti Napló 1869. jun. 17. 135. sz.

3) U. o.

4) U. o. jun. 14. 132. sz.

volt, kik a királyi okmányokat mindannyiszor sajátkezüleg aláírták. Jele, hogy még soha eredeti magyar okmány nem volt kezében, különben ilyen badarságot le nem írhatott volna! . . . Hanem azért ő mindjárt kész ebből is diplomatikai, még pedig magyar diplomatikai szabályt felállítani, azt mondván, hogy az aranybulla ezért „ellentétben áll a magyar diplomatika legfontosabb és leglényegesebb kellékeivel.“

Hogy miért nincsenek ez 1222. aranybullában a zászlósok nevei aláírva, az iránt jó lesz, ha Mircse azon — mint ő nevezi — „egy bizonyos Clotus nevű cancellárhoz“ fordul. Egyébiránt ha kissé forgatta volna törvénykönyvünket, láthatna volna, hogy abban egész Nagy Lajosig hiányzanak az aláírások. Tehát szent István és azent László törvényein is, pedig ezeket hiteleseknek elismeri, mert ő azt is kideríti, mit eddig nálunk a világerő sem tudott senki is; hogy „II. Endre ép úgy, mint sz. István és sz. László, törvényhozó király volt.“ Aztán meg, ha ez olyannyira szükséges kelléknek látszik előtte, miért nem akadát fen azon, hogy az 1231. levélen is hiányzanak az aláírások? Vagy „a magyar diplomatika legfontosabb és leglényegesebb kellékei“ ezt megengedik, talán csupán azért, mivel e levél ama híres velencei codexben található? . . . No Mircse uram nagyon együgyű olvasókra számíthatott! . . .

Ugyanez 1222. évben II. Endre az egyházi rend szabalmairól is adott ki ünnepélyes okmányt, melynek rövid története ez:

Grossinger támadásai folytán Kollár Ádám hazánk fia gróf Kaunitz által az aranybullának Rómába küldött eredeti példányát a vatikáni levéltárban koresztette. Azonban csak ismételt sürgetések után 1762. jun. 29. tudósíta Albani Sándor bíbornok, hogy az aranybulla fel nem találtatott; azonban keresés közben a papirend javára kiadott kérdéses okmányt találták meg, melynek hiteles mását el is küldték Kollárnak, ki azt ki is adta 1764. évben,¹⁾ s utána Katona²⁾ és

¹⁾ De Orig. et Usu perp. Potest. Legisl. 94. l.

²⁾ Hist. Crit. V. 397. l.

Fejér.³⁾ Ujabban Theiner is közölte,⁴⁾ még pedig, mint megjegyzi „Lib. censuum Cam. Apost. fol. 356.“ czimű kéziratból.

Már most az a kérdés, vajjon a Kollárnak küldött s általa közzétett másolat a Theinerfélével egy s ugyanazon codexből másoltatott-e; miután a Kollárnak küldött másolatról Albani bíbornok csak ily határozatlanul nyilatkozik: „E poi uel farsi tali ricerche, si é trovato altro Decreto del medesimo Ré Andrea dato uel 1222. a favore del Clero.“⁵⁾ És a mi mindenesetre hanyagság, Theiner sem mondja meg, vajjon ama Liber censuum, melyből másolatát vette, egykoru-e? Csak Theinernek Mircséhez f. é. apr. 1-én intézett soraiból látjuk, hogy a Liber censuum a szentszék levéltárában két példányban van meg, egy a 14., egy pedig a 15. század elejéről.⁶⁾

Ez okmánynak tehát még csak közelkoru átíratát sem bírjuk, s most előáll Mircse, s ez okmánynak még egy századdal későbbi másolatát küldi meg az Akademiának, s el akarja hitetni a világgal, hogy ez fontos felfedezés!

Összehasonlítók ez okmányt e codexekből vett másolatait; tehát Kollár és Theiner által közölt s a Mircse által sajátkezüleg leírt szöveget. Leghibásabb és hasznavetetlen Mircse másolata, mit az alább közölt szöveghez csatolt jegyzetekben kétségbe vonhatlanul fogunk kimutatni.

A szöveg közlésében Theiner szövegét fogadtuk el, miután ez mostanig a leghitelesebb; Mircse ugyan iparkodik az ő codexét hitelességben a vatikáni liber censuummal egy rangra helyezni, állítván, hogy hiszen az ő codexe csak is egy századdal későbbi a vatikáninál, (mintha bizony egy század ily ügyben csak oly megvetendő macskaugrás volna) s hogy mivel mindkét codex másolat, „hitelességben egy mérlegen állnak, legalább egy mérlegen a diplomatika szabályai előtt.“⁷⁾ De ez okoskodás megint nem áll; mert épen a diplomatikai szabályai szerint az egy századdal régiebb co-

¹⁾ Cod. dip. III. I. 379. l.

²⁾ Vet. mon. I. 111. l.

³⁾ Kollár f. h. 92. l. és Fejér decr. orig. Andr. II. 19. l.

⁴⁾ Pesti Napló 1839. 95. sz.

⁵⁾ Pesti Napló f. h.

dex mindenesetre több hitelű az egy századdal újabbnál, ha csak e mellett egyéb nyomós okok nem harczolnak, minőket azonban Mirese az ő codexé javára nem bír felhozni. Aztán meg másolat és másolat közt is nagy különbség van, mit olyan híres diplomatikusnak, mint Mirese, bizony illenék tudnia; így például egy hiteles hely által kiadott átirat mindig nagyobb hitelűnek fog tartatni egy egyszerű azonkori másolatnál. Így a vatikáni levéltár másolatainak is, bár mikép erőködik is Mirese, minden diplomatikus nagyobb hitelt fog tulajdonítani az ő velencei codexénél, főleg, mert egy század különbség is hozzájárul.

Közöljük már most a szöveget:

In nomine sancte et individue trinitatis. Andreas dei gratia Ungarorum,¹⁾ Dalmatie, Chroatie, Rame, Servie, Galitie,²⁾ Lodomerieque.³⁾ Rex in perpetuum. Cum iuxta prophetium Davidici sermonis eloquium specialiter *adscribenda*⁴⁾ sit intelligentia regibus et eruditio terram iudicantibus: dignum est, ut in horum utroque se regie maiestatis circumspectio sic exerceat, ut que sunt cesaris, cesari restituant, et que sunt dei, deo reddere non *omittat*.⁵⁾

Nos itaque iam dictarum admoniti serie rationum, Universis rerum dispositionibus regulem in secularibus, clericalem in spiritualibus preferentes dignitatem, omnibus in regno nostro constitutis sacerdotibus, diaconis, subdiaconis, *accolitis*,⁶⁾ exorcistis quibuslibet in sortem domini per tonsuram clericalem insignitis, *tantam ac talem*⁷⁾ auctoritate regia conferimus libertatem, ut si quispiam laicorum ex hiis aliquem sive de *possessorio*,⁸⁾ siue de furto, seu de terris, seu quocumque alio actionis titulo presumpserit ad iudicem trahere seculari, ipse laicus eo ipso sue cause preiudicium faciat: quia volumus et statuimus, ut nullus clericorum ante

1) Kollár és Mirese: *Ungarie*.

2) Mirese: *Galiciis*.

3) Mirese: *Lodomerique*!

4) Mirese: *adscribendum*.

5) Mirese: *omittat*.

6) Mirese: *accolitis*.

7) Kollár: *talem ac tantam*.

8) Mirese: *possessorio*.

personam trahatur seculari, nec cuiquam laicorum, dum videlicet a laico *impeditur*,¹⁾ in foro secularium iudicium respondere teneatur. Sicut enim²⁾ ordo rationis exigit, ut si laicus clericum de quocumque convenire voluerit, *prelatus*³⁾ ordini *clericatus*⁴⁾ deputatis archiepiscopis, episcopis, prepositis, archidiaconis *seu diaconis*,⁵⁾ vel *quibuslibet*⁶⁾ aliis ecclesiasticis iudicibus sue cause proponat *seriem et coram eis exequatur*.⁷⁾

Similiter volumus, *ac si*⁸⁾ quispiam clericorum cum laico *de causis*⁹⁾ secularibus voluerit agere, coram seculari iudice *conveniat*,¹⁰⁾ et sicut clericalem decet honestatem, habito debite caucionis moderamine, ius suum in foro *iudicium*¹¹⁾ secularium exequatur. Si enim persona clericalis a laico ad iudices seculares traheretur, confusio magis quam ordo servaretur et violencia iuri potius quam iusticia inferretur: sed *utrumque*¹²⁾ providentes, sicut ordini *spiritualis*¹³⁾ apicis *nihil*¹⁴⁾ subtrahi, sic in nullo laicali dignitati, *tamen*¹⁵⁾ in hiis, que ad forum *laicale*¹⁶⁾ pertinent, volumus derogari.

Preterea pari firmitate *sancimus*,¹⁷⁾ ut nullos hominum, tonsuram habens clericalem, liberos denarios, vel pondera, *seu quemcumque*¹⁸⁾ censum, ad fiscum pertinentem soluere tene-

1) Mirese: *impeditur*!

2) Mirese e szó helyett mindannyiszor *n* betűt te-z.

3) Kollár helyesben: *Prelatis*.

4) Mirese: *clericorum*!

5) Mirese e két szót kihagyta. Kollár pedig a második helyébe: *Decanis* szót tesz.

6) Mirese: *quibusvis*.

7) Kollár e négy szót kihagyta.

8) Kollár helyesben: *ut si*. Mirese pedig e két szó helyébe tesz *quid*.

9) Mirese: *deanis*!

10) Mirese: *conveniat*.

11) Mirese: *iudicis*.

12) Kollár: *utrumque*.

13) Mirese: *specialis*!

14) Mirese: *nihilominus*!

15) Mirese: *tamen*.

16) Mirese: *Laykali*!

17) Kollár: *sancimus*; Mirese: *sanctimus*!

18) Mirese: *quemcumque*!

atur: et si collector publicorum vectigalium hec ab eis exigere, vel super eos descendere *voluerit*,¹⁾ manu valida tamquam fur et raptor turpiter expellatur.

Si quis *etiam nostrorum*²⁾ Jobagionum, quantumcunque magnus, horum *aliquod*³⁾ facere super eos attemptaverit, idem ei confusionis obprobrium *inferatur*⁴⁾ et regie *indignationis*⁵⁾ sententiam graviter mereatur. Decet enim, ut sicut a laicis *clerici*⁶⁾ ministerio, necnon cultu sunt dispares, sic in divini libertatem officii secularis *gravaminis*⁷⁾ sunt⁸⁾ expertes.

Istud tamen auctoritate regia firmiter precipimus, quatenus nullus nostrorum *ordonicorum*,⁹⁾ seu civilium, sive cuiuscunque servitutis iugo subditorum ad tonsuram clericalem ab aliquo prelatorum admittatur.

*Hii*¹⁰⁾ etiam, qui legitime sunt admissi, si causa lucri vel alicuius ambicionis desiderio se *turpibus*¹¹⁾ exercere voluerint operibus, ne scandalum *potius*¹²⁾ quam exemplum *veritatis*¹³⁾ prebeant, a suis prelatis per censuram ecclesiasticam arceantur.

Ut igitur hec a nobis et a nostris baronibus regali *sancione*¹⁴⁾ facta libertatis institutio, nostris nostrorumque *successorum*¹⁵⁾ temporibus firma semper et *illibata*¹⁶⁾ permaneat, presentem concessimus paginam, sigilli nostri munimine *imperpetuum*¹⁷⁾ roboratam, ocontra cuius seriem si quis nostrorum

1) Mirese: *voluit!*

2) Mirese: *enim morum!*

3) Mirese: *aliquid.*

4) Mirese: *inferatur!*

5) Mirese: *insignis!*

6) Mirese e szót kihagyta.

7) Kollár hibásan: *gravamine.*

8) Kollár és Mirese: *sint.*

9) Mirese is így; Kollár: *Vdornicorum.*

10) Mirese: *Hic.*

11) Mirese: *turpiter turpibus.*

12) Mirese: *potens!*

13) Mirese: *probitatis.*

14) Kollár és Mirese: *sancione.*

15) Mirese: *successoribus successorum!*

16) Kollár: *illibate.*

17) Kollár és Mirese: *in perpetuum.*

filiorum aut heredum, seu Jobagionum quispiam sapere vel *attractare*¹⁾ presumpserit, reus regie maiestatis, anathemati divine subiaceat ulcionis.

Datum per manus Cleti aule Regie *Cancellarii*²⁾ et *Agriensis*³⁾ prepositi, Anno dominice incarnationis Millesimo ducentesimo vicesimo secundo,⁴⁾ *Venerabili*⁵⁾ Johanne Strigoniensi, Reverendo Ugolino Colocensi archiepiscopis existentibus, Desiderio *Chenadiensem*⁶⁾, Roberto Vesprimiensem, Thoma Agriensem, Stephano *Zagraviensem*⁷⁾, *Bartholomeo*⁸⁾ Quinqueecclesiensem, Cosma Geuriensem, Alexandro Varadiensem ecclesias feliciter *episcopis gubernantibus*.⁹⁾ Nicholao palatino et Comite *Supruniensi*¹⁰⁾, Ochwa bano, Paulo Woia-woda, Dionisio magistro *tawarnicorum*¹¹⁾ et comite *Barchiensi*¹²⁾, *Bancone*¹³⁾ aule regie *curiali*¹⁴⁾ et Comite de Alba, Demetrio Senescalco et Comite de Woswar, et ceteris *comitibus*¹⁵⁾ comitatus tenentibus. Regni nostri anno nono decimo.

Megjegyezzük még, hogy ez okmány Theiner és Mircsénél Jakab pápai kövot és Róbert esztergomi érsek 1233. évi átiratában foglaltatik; Kollár ellenben ily átiratról mit sem említ. Valjon Kollárnak Rómából küldött másolat nem a Theiner által használt liber censuum, — hanem talán az eredeti okmányról volt véve? Ezt a teljes hitelesség szempontjából nagyon is szükséges lenne tudnunk, annyival is inkább, — mert mindeddig hazánkban ez okmánynak semmi nyoma fel nem találtatott.

1) Mirese is így; Kollár: *attractare.*

2) Mirese: *Cancellarius!*

3) Mirese: *Agriensi!*

4) Mirese: MCCXII.

5) Mirese: *Venerabilibus!*

6) Kollár: *Chenadiense* s ily hajlítással a többieket is; Mirese: *Chenadiensi* s így a többit is.

7) Kollár: *Zagraviense*; Mirese: *Zagraviensi.*

8) Mirese: *Thoma!*

9) Kollár e két szót feleszerűli.

10) Kollár: *Supruniensi*; Mirese: *Suprimensi!*

11) Mirese: *Tawarnicorum* s utána teszi: *sic.*

12) Mirese: *Barchiensi!*

13) E név csak Kollárnál van, Theiner és Mircse nem adják.

14) Mirese: *Curiali!*

15) Kollár: *communitibus* s utána teszi: *sic.*

Feltűnő, hogy ez okmány, végszavai szerint, Endre uralkodásának *tizenkilencedik évében* kelt, míg az ugyanezévi aranybulla uralkodása *tizenhetedik évét* említi.

Hogyan lehessen ezt összeegyeztetni?

Endrének 1222. évben kelt eddig ismert okmányai háromféleképen adják uralkodási éveit; az aranybullán kívül még egy okmány 17-ik;¹⁾ egy okmánya 18-ik;²⁾ négy okmánya pedig 19-ik uralkodási évét³⁾ teszi a mondottuk 1222. évre.

Tehát Endre kétféleképen számítá uralkodása éveit: Imre halálától; és leginkább pedig az első modort használta, mint későbbi okmányai is tanúsítják.

E körülményből ez 1222-iki két oklevélnek kelte idejét is közelebb meghatározhatjuk. Az aranybullán 17-ik uralkodási éve említettik; tehát itt Endre III. László halálától számítja az éveket; miután pedig ez 1205. máj. 7. halt meg,⁴⁾ az aranybullának szükségkép 1222. máj. 7. előtt kellett kiadatnia; mert e napon túl e számítás szerint már 18-ik uralkodási éve kezdődik.

Az egyházi rend javára kiadott iménti 1222-iki levélben 19-ik uralkodási éve említettvén, itt ez évek Imre halálától számíttatnak. Imre meghalt 1204. nov. 30-án;⁵⁾ tehát ez oklevélnek 1222. nov. 30. után kellett kiadatnia; mert csak e nap után kezdődik 19-ik uralkodási éve.

Katona, mivel a most tárgyalt oklevélben az országzászlósok is aláírják, azt hiszi, hogy azok az aranybullában is aláírva voltak.⁶⁾ Hogy ez nem áll; a főnebbiek eléggé tanúsítják.

Ennyit ez oklevélről.

Az 1231. évi oklevél.

Endrétől könnyű volt akár aranypecsétes okmányokat is kieszközölni; de igen nehéz azok végrehajtását létesíteni.

¹⁾ Fejér Cod. dipl. III. I. 374. l.

²⁾ U. o. VII. I. 211. l.

³⁾ U. o. III. I. 370. l. VII. V. 567. l. Knauz. Az esztergomi főgyűlés okmánytára II. 25. l.

⁴⁾ Katona Hist. Crit. V. 2. 635. l.

⁵⁾ Hist. Crit. V. 401. l.

⁶⁾ U. o. IV. 761. l.

Igy járt az ország az aranybullával is. Csak egy példát hozunk fel.

Az aranybulla 30. t.-cikke szerint a nádor, bán és a király meg királyné udvarbíráin (Curiales Comites) kívül, senki két méltóságot nem viselhetett. S imo még ez 1222. évben találjuk a kir. tárnok és asztalnokot kettős méltóságban!¹⁾

Ujra rajta mennék tehát Endrén, hogy hát az ország szabadalmait tartsa és tartassa meg, de mit sem eszközölhettek ki. Különösen zokon vették neki, hogy az aranybullának 24. cikke ellenére a zsidók és izmaeliták ezentúl is megmaradtak a nyilvános pénzügyi hivatalokban, mivel a lakosság közül sokan, hogy zsarolásaitól meneküljenek, átpártoltak hitökre. Róbert esztergomi érsek panaszaival a pápához fordult, kitől 1231. marc. 3. felhatalmaztatott, hogy e visszaéléseket egyházi büntetések alkalmazásával is szüntesse meg.²⁾ Ugyanekkor Endrének is írt a pápa s őt is nygyanerre felszólítá.³⁾ Endre, ugy látszik, erre megijedt és összehíván fiait és a püspököket s honnagykot⁴⁾ még ez 1231. évben ujra ünnepélyes oklevelet adott ki, melybe az 1222-iki szabadalmakat átveszi, de már bővítve s módosítva, különösen az ellenállhatási jog már nem említettik fel benne, de véleményem szerint nem azért, mintha Endre ellenezte volna; hanem mert az akkori viszonyok közt sokkal célravezetőbbnek találták őseink az egyházi átkot, melynek kimondására e levélben felhatalmazza Endre az esztergomi érseket, ahogy ő az itt adott szabadalmakat megsérténé.

E nevezetes oklevélnek is hazánkban mindeddig sem eredetije, sem hiteles, vagy bármily régi másolata fel nem találtatott. Először közölte, bár nem teljesen, Raynald, ettől átvették Pray,⁵⁾ Palma⁶⁾ és Katona.⁷⁾

¹⁾ Az egyházi rendnek adott főnebbi levélben és Fejér Cod. dipl. VII. V. 567. l.

²⁾ Theiner I. 93. l.

³⁾ U. o. 107. l. Robert érsek leveléből.

⁴⁾ „Congregatis filiis suis et pro maiori parte episcopis et aliis Jobagionibus.” Ugyanonnan 108. l.

⁵⁾ Annal. Regum Hung. I. 233. l.

⁶⁾ Not. Rer. Hung. I. 611. l.

⁷⁾ Hist. Crit. V. 628. l.

1762. évben Albani bibornok által Kollár hiteles másolatát nyerte Rómából. Albani levelében így írja le a *forrást*, melyből e másolat vétetett: „Il sudetto decreto stato trovato, non nel registro di Gregorio IX. come si diceva, ma in vna miscellanea, esistente nel armario XXXV. Tom. XVIII. p. 273. 33, Armarii Contano dal registro di Gregorio IX.“¹⁾

1792. évben gr. Széchenyi Ferencz nápolyi követsége alatt szintén megkapta Rómából másolatát a többi alább felhozandó 1233. évi levelekkel. E másolatokról Marini a vatikani levéltár prefektusa így nyilatkozik: „Ex antiquo Codice membranaceo excerpta, qui adservatur in Pontificio Tabul. Secretiori Vaticano Arm. 35. N. 18^a és hozzá teszi: „cui (codici) plena fides adhibetur.“²⁾ Kovachich pedig hozzáadja: „Est autem Codex iste nil aliud, quam Regestrum, in quo similia publica et authentica Instrumenta scribebantur, quodve semper pro authentico habebatur, ut patet etiam ex art. 31. Andreae Decreti 1222., et ideo Codex iste non in Bibliotheca Vaticana, ut alii MSS. Cod., sed in Archivo Pontificio Secretiori Vaticano conservatur.“³⁾

A felhozottakból nyilván láthatjuk, hogy Kollár és gr. Széchenyi, ugyanazon codexből nyerték másolataikat, csak a lapszám feljegyzésében van eltérés; mert Kollár másolata, mint láttuk, állítólag a 273. lapról vétetett, míg a Széchenyiféle másolatok szerint e codex 269—274. lapjain Endrének alább felhozandó 1233. évi levele foglaltatik. Ez azonban toll- vagy szemhiba is lehet; de a legfőbb, hogy t. i. mely századból e codex, egy helyen sem jegyeztetett fel.

Kovachich a Széchenyiféle, másolatot, de mint ő maga mondja „cum exemplari Kollariano collatum“ adta ki,⁴⁾ utána újra kiadták fia Kov. József⁵⁾ és Fejér.⁶⁾ Ez utóbbi két író a muzeumi könyvtárban levő copia authenticát emlegetnek ugyan; de ez kétségkívül a Széchenyiféle, mint Fejér egye-

¹⁾ Fejér Decr. orig. 19. l.

²⁾ Kovachich suppl. ad Vest. Com. I. 10. 18. l.

³⁾ U. o. 9. l.

⁴⁾ Vest. Com. 87. 98. l.

⁵⁾ Syll. Decr. I. 1. l.

⁶⁾ Cod. dipl. III. 11. 255. l.

nesen tanúsítja, midőn „Collectio Széchenyi tom. 1.“ hivatkozik¹⁾

Ujabbban Theiner adta ki és pedig ismét a már főnebb említett „Liber Censuum“-ból. Erdekes lenne tudnunk, vajon a Kollár-Széchenyiféle másolattal ugyanazon codexből vétetett-e? Nekünk úgy látszik, hogy a liber censuum, nem ugyanazon forrás, melyből a Kollár-Széchenyiféle másolatok vétettek, s ezt alább ki is fogjuk, mennyire lehetséges, mutatni.

Ezen ilyformán régismert oklevelet Mircse ama híres velencei codexből lemásolta, s azt hiszi, hogy valami rendkívüli nagy felfedezést követett el; melynek becsét szerinte már az is szörnyűségeesen emeli, hogy ebben a Theinerféle szövegtől eltérő 23. variánst talált.²⁾ Persze szegénynél a magyar történelmi források csak Theinernél kezdődnek s Kollár meg Kovachichról soha nem is álmodott. Hiában örökődik Mircse, itt nagy szavakkal meg lármával nem lehet győzni, itt a szöveg határoz; már pedig kétségtelen, hogy az ő szövege mind valamennyi közt a legrosszabbik.

A szöveg közlésében itt is Theinerét fogadtuk el alapul, bár, mint látni fogjuk, ez sem hibátlan; de legalább tudjuk róla, hogy egyenesen a kijelelt forrásból vétetett, míg a többiek (kivéve Mircseét, de ez, mint mondók, legrosszabb) csak a másolat másolatáról közöltettek. Jegyzetekben a két Kovachich, Vestigia Comitiorum és Sylloge Decretorum című műveinek, továbbá Fejér szövegének meg Mircse másolatának eltéréseit fogjuk hozzácsatolni, (Raynald szövege, miután nem teljes, itt tekintetbe nem vétetett,) remélvén, hogy így a szövegnek lehető legpontosabb ismeretére jutunk, mely célra oly helyeken, hol Theiner hibásan olvasott, a helyesb olvasást fogadjuk be a szövegbe, s Theiner hibás olvasását jegyzetbe tesszük. A szöveg felosztását a Sylloge Decr. szerint adjuk.

Ime a szöveg.

§. 1. In nomine sancte trinitatis et individue unitatis. Andreas Dei gratia Ungarie, Dalmatie, Chroatie, Rame, Servie, Galitie Lodomirique Rex imperpetuum.

¹⁾ Cod. dipl. III. II. 261. l. jegyzet.

²⁾ Pesti Napló 1869. 93. sz.

§. 2. Quoniam libertas *tam*¹⁾ nobilium regni nostri, quam etiam aliorum a sancto Stephano Rege instituta, per aliquorum regum potenciam ulciscencium aliquando *iram*²⁾ propriam, aliquando etiam attendencium consilia falsa *iniquorum hominum*,³⁾ fuit *in quam*⁴⁾ plurimis diminuta.

§. 3. *Multociens*⁵⁾ ipsi nobiles nostri serenitatem nostram et prodecessorum nostrorum, regum suorum, precibus et instancia multa pulsaverunt super reformatione regni nostri.

§. 4. Nos igitur petitioni eorum satisfacere cupientes in omnibus, ut tenemur, presertim quia inter nos et eos occasione hac iam sepius ad amaritudines non modicas est processum, quod, ut regia honorificencia plenius conservetur, convenit *evitari*.⁶⁾

§. 5. *Hoc enim*⁷⁾ per nullos alios melius fit, quam per *eos*.⁸⁾

§. 6. Concedimus tam eis, quam aliis Jobagionibus *et*⁹⁾ *servientibus*¹⁰⁾ regni nostri libertatem a sancto rege¹¹⁾ concessam.

§. 7. Ac alia ad *statum*¹²⁾ regni nostri *ordinandi*¹³⁾ pertinentia, in hunc modum confirmamus:

Art. I. §. 1. In festo sancti *regis*¹⁴⁾ *nisi*¹⁵⁾ arduo negotio regni nostri ingruente, vel infirmitate prohibiti *fuimus*,¹⁶⁾

1) Fejér e szót kihagyta.

2) Mirese *nam*!

3) A két Kovachich és Fejér e két szót feleserélik.

4) Így helyesen; a két Kovachich és Fejér; ellenben Theiner és Mirese: *inquam*.

5) A két Kov. és Fejér: *multoties*.

6) A többi mind: *evitare*.

7) Mirese: *hec, n.*

8) Syll. Decr. és Fejér: *nos*.

9) A két Kov. és Fejér: *ac*.

10) Mirese: *Servientibus*!

11) Mirese itt hozzáadja: *regno*.

12) Mirese: *status*.

13) A két Kov. és Fejér: *ordinandum*.

14) Mirese: *Regum*; a két Kov. és Fejér e szó után tesz: *nostrí*.

15) Mirese e szó helyett: *nostrí*!

16) Mirese: *fuimus*.

Albe *tenemur*¹⁾ *solempnizare*,²⁾ ut ibi oppressi sine timore querimonias suas *nobis*³⁾ possint exponere.

§. 2. Sed si nos non possumus interesse, Palatinus interesse tenetur, *ut*⁴⁾ vice nostra causas audiat, et omnes servientes nostri et alii, qui volunt, libere et sine timore illuc conveniant.

Art. 2. Prelati ecclesiarum *ut*⁵⁾ archiepiscopi et episcopi, aud pauperum querimoniam audiendam et infraote forte libertatis *concesse*⁶⁾ confirmationem, nisi canonica prepedicione fuerint impediti, tenentur interesse.

Art. 3. — Si palatinus interim male administraverit negocia regis et regni, *supplicabunt*⁷⁾ nobis, ut utiliorem *loco eius*⁸⁾ constituamus, quem *volumus*⁹⁾ et nos *eorum precibus*¹⁰⁾ annuemus.

Art. 4. — Volumus, quod nec nos, nec *posteri*¹¹⁾ aliquos unquam capiant vel destruant, nisi prius ordine iudiciario conveniantur.

Art. 5. — Et cum ista sacramento nostro et principum nostrorum *fuervint*¹²⁾ *confirmata*,¹³⁾ si qui per nos, vel per filios nostros, vel per quoscunque post idem tempus, scilicet *decimo septimo anno*¹⁴⁾ regni nostri sine iudicio sunt spoliati, plene restituantur.

Art. 6. §. 1. — Item nullam collectam, nullam exactionem, nec lucrum camere, quocunque *nomine*¹⁵⁾ possit cen-

1) Mirese: *tenemus*!

2) A többiek mind: *solemnizare*.

3) A két Kov. és Fejér e szót kihagyták.

4) A két Kov. *et*.

5) A két Kov. és Fejér: *ut*.

6) A két Kov. és Fejér e szót kihagyták.

7) Theiner hibásan: *supplicabant*.

8) Mirese: *eius loco*.

9) A két Kov. és Fejér: *volumus*.

10) A két Kov. és Fejér: *precibus eorum*.

11) A két Kov. és Fejér hozzáadják: *nostrí*.

12) Mirese: *filiorum*!

13) Mind, az egy Theinert kivéve, ki e szó helyébe hibásan: *observata* tesz.

14) Így Mirese is; a többi helyesebben: *17-um annum*.

15) A két Kov. és Fejér hibásan: *numero*.

seri, *occasione aliqua*¹⁾ super homines cuiuscunque nationis vel condicionis colligi faciemus.

§. 2. *Illis*²⁾ *exceptis*³⁾, qui fisco regio in *debito censu*⁴⁾ tenentur.

Art. 7. §. 1. — Super domos serviencium vel villas nec nos, nec agasones,⁵⁾ nec falconarii, nec casiferi, nec *currieri*⁶⁾ nostri descendant *ipsis*⁷⁾ invitis.

§. 2. Ubi cumque autem alibi nos, vel dictos officiales nostros descendere contigerit, iustam *extimationem*⁸⁾ solvi faciemus, sicut *continetur in sequentibus*.⁹⁾

Art. 8. §. 1. — Et quia *preterea*¹⁰⁾ tam propter descensus nostros et domine Regine, ac *filiorum*¹¹⁾ nostrorum, *quam*¹²⁾ etiam archiepiscoporum, episcoporum, baronum et nobilium nostrorum intollerabilia dampna et gravamina per *totum regnum*¹³⁾ fieri videbamus.

§. 2. Districte statuendo precipimus, ut nihil precipiatur *ad*¹⁴⁾ coquinam nostram vel nostrorum, nisi *dato iusto*¹⁵⁾ precio.

§. 3. Similiter¹⁶⁾ de annona et de vino et aliis necessariis nihil recipiant, nisi dato iusto precio.

Art. 9. Pro domestico autem, cui iusticia exhibita non fuerit, tres rustici de villa iurare debeant et ad eorum iuramentum hospes quicumque fuerit, domestico plenam faciet¹⁷⁾.

1) Fejér e két szót feleseréli.

2) Mircse hibásan: *vel*.

3) A két Kov. és Fejér: *exceptis iis*.

4) A két Kov. és Fejér e két szót feleserélik.

5) A két Kov. és Fejér e szó után hozzáadják: *nostri*.

6) Mircse: *currieri*.

7) Fejér: *illis*.

8) A két Kov. és Fejér: *extimationem*.

9) Mircse: *sicut in sequentibus (!) continetur*.

10) A két Kov. és Fejér: *propterea*.

11) Mircse: *filiis*!

12) Mircse: *quod*!

13) A két Kov. és Fejér hozzáadják: *nostrum*; Mircse: *totum nostrum regnum*.

14) Fejér: *in*.

15) A két Kov. és Fejér e két szót feleserélik.

16) A többi mind hozzáadja: *et*.

17) A két Kov. és Fejér: *faciat*.

iusticiam cum iudicio regali, vel dominus ville, quicumque fuerit, sive Archiepiscopus, sive Episcopus, sive nobilis, ille *personaliter*¹⁾ *hoc verbo*²⁾ veritatis dicere teneatur.

Art. 10. §. 1. Quicumque vero nobiles iuxta *formam*³⁾ statuti nostri iusticiam non fecerint, tales quilibet Episcopus in sua diocesi excommunicet.

§. 2. Et nos *eos pro excommunicatis*⁴⁾ tamdiu habebimus, donec iniuriam passo *satisfaciant*⁵⁾ competenter.

Art. 11. — Si quis serviens noster sine herede decesserit, quartam *possessionum*⁶⁾ filia optineat, de residuo, sicut ipse voluerit, disponat: et si morte preventus, disponere non posset, propinqui sui, qui eum magis contingunt, optineant: et si nullam penitus cognationem habuerit, Rex habeat.

Art. 12. — Comites parrochiani predia serviencium et villas ecclesiarum non discutiant, nisi in causa morte et decimarum.

Art. 13. §. 1. — Curiales Comites parrochiani nullam penitus discutiant, nisi *populos castri sui*.⁷⁾

§. 2. Fures, latrones *per bilotos*⁸⁾ regales discutiantur, ante pedes tamen *Comitis*.⁹⁾

Art. 14. — Populi *coniurati*¹⁰⁾ fures nominare non *possunt*¹¹⁾ *ne*¹²⁾ per hoc innocens *populus*¹³⁾ opprimatur.

Art. 15. §. 1. — Nobis facientibus exercitum extra regnum, nobiles nobiscum ire non *tenentur*¹⁴⁾.

1) Mircse: *per litteras*!

2) A két Kov. és Fejér: *hanc verba*; Mircse: *hoc verbum*.

3) Mircse: *forma*!

4) Fejér *pro excommunicatis eos*.

5) Mircse: *satisfaciat*!

6) A két Kov. és Fejér hibásan: *possessionem*.

7) Mircse: *sui castri*.

8) Theiner e két szót egynek veszi; Mircse pedig helyükbe ezen kiforgatott szót teszi: *prebilitos*! Jele, hogy egyiküknek sincs fogalma sem a bilotosokról. A két Kov. és Fejér: *per bilotos*.

9) A két Kov. és Fejér e cikket a következő articulusnak első szavával végzik így: *ante pedes tamen Comitis populis*. Ilyen méltóság pedig tudomra nem létezett nálunk.

10) A két Kov. és Fejér e szóval kezdik ezen articuluszt.

11) A két Kov. és Fejér: *possint*.

12) Theiner és Mircse: *nec*.

13) A két Kov. és Fejér: *popellus*.

14) A két Kov. és Fejér: *teneantur*.

§. 2. Nisi comites et stipendiarii et Jobagiones castri, et qui ex officio debito tenentur, et quibus amplas concessimus possessiones.

Art. 16. §. 1. — Si vero exercitus super regnum venerit,¹⁾ universi et singuli ad defensionem patrie contra inimicos se opponere teneantur.

§. 2. *Regestro*²⁾ superveniente³⁾ exercitu pro vindicta ipsos tenentur *persequi*.⁴⁾

Art. 17. §. 1. — Palatinus vero⁵⁾ omnes homines indifferenter *discutiet*.⁶⁾

§. 2. Preter personas ecclesiasticas et clericos⁷⁾ et preter⁸⁾ causas matrimoniales et *dotas*⁹⁾ et *alias ecclesiasticas*,¹⁰⁾ quacumque ratione videntur ad ecclesiasticum examen pertinere.

Art. 18. — Cause nobilium, que ad perdicionem capitis, aut destructionem *possessionum*¹¹⁾ *eorundem*¹²⁾ pertinent, sine consciencia regia *per nullos iudices terminentur*.¹³⁾

Art. 19. — Palatinus iudices vicarios non habeat, nisi unicum in curia sua, et caveat diligenter, ne contra presens statutum aliquem iudicet *vel*¹⁴⁾ condempnet.

Art. 20. §. 1. — Curialis Comet noster dum in curia nostra *manet*¹⁵⁾, omnes iudicet et causam inchoatam in nostra curia, ubique possit terminare.

§. 2. Sed existens in predio suo, vel alibi extra curiam nostram nec dare prestaldos, nec partes possit citari facere.

¹⁾ Mirese : *venerit*.

²⁾ Mirese : *reconverso*.

³⁾ A két Kov. és Fejér itt beszúrják : *hostium*.

⁴⁾ Mirese : *prosequi*.

⁵⁾ Mirese itt hozzáadja : *Comes*.

⁶⁾ Mirese : *discutiet* !

⁷⁾ Mirese : *ecclesiasticos*.

⁸⁾ Mirese o két szót kihagyta.

⁹⁾ Mind így ; Theiner ellenben *dotis*.

¹⁰⁾ Mirese : *alia ecclesiastica*.

¹¹⁾ Mirese : *possessionem* !

¹²⁾ Vest. Com. *eorundem*.

¹³⁾ Mirese : *per parvulos iudices terminetur* !

¹⁴⁾ Fejér : *aut*.

¹⁵⁾ Mirese kihagyta.

Art. 21. §. 1. — Et *quia multi in regno*¹⁾ *leduntur*²⁾ per falsos prestaldos ; citationes vel testimonia eorum non valeant, nisi per testimonium *diocésani*³⁾ episcopi, vel Capituli, nec falsificatus prestaldus possit se iustificare, nisi eorundem testimoniis *in factis maiorum* ;⁴⁾

§. 2. *in factis minorum*,⁵⁾ vicinorum conventuum vel claustrorum testimoniis.

Art. 22. — Prestaldum nullus per annum, vel biennium, vel ultra secum detineat, nisi *usque*⁶⁾ ad decisionem cause, ad quam impetravit.

Art. 23. Hospites nobiles, ad regnum venientes, nisi incole esse *velint*,⁷⁾ ad dignitates non promoveantur : per tales enim divicie regni *extrahuntur*.⁸⁾

Art. 24. — Uxores decedencium, vel condempnatorum per sententiam ad mortem, vel in duello succumbencium, aut alia ex quacumque causa, non *fraudentur*⁹⁾ *dote*¹⁰⁾ sua.

Art. 25. — Uxores furum, vel latronum, ac eorum *liberi*,¹¹⁾ pro delictis patrum non vendantur.

Art. 26. — Integros comitatus vel dignitates, in predia vel possessiones non transferemus.

Art. 27. — Statuimus Jobagiones castrorum secundum libertatem a sancto Rege *constitutam*,¹²⁾ Similiter et hospites cuiuscunque nationis secundum libertatem, ab inicio eis concessam, perpetuo teneri.

Art. 28. — Ad *secundas*¹³⁾ indagines, *ad*¹⁴⁾ fossata

¹⁾ Fejér hozzáadja : *nostro*.

²⁾ Mirese : *et quando multi leduntur in Regno*.

³⁾ Theiner : *diocesis*.

⁴⁾ A két Kov. és Fejér o három szót kihagyták.

⁵⁾ A két Kov. és Fejér : *In causis vero minorum*.

⁶⁾ A két Kov. és Fejér o szót kihagyták.

⁷⁾ Mirese : *velin* !

⁸⁾ Mirese : *exauriantur*.

⁹⁾ A két Kov. és Fejér : *frustrantur*.

¹⁰⁾ Mirese : *fraudenter Dote* !

¹¹⁾ Mirese : *libere* !

¹²⁾ A két Kov. és Fejér : *concessam*.

¹³⁾ Theiner : *secundas*. Látszik, hogy itt Theiner nem értette a szöveget, mert ezen cikkelyt a főnebbivel értelmetlenül egybe vette.

¹⁴⁾ A két Kov. és Fejér : *et*.

facienda,¹⁾ ad *ortos*,²⁾ ad³⁾ quocumque regia *edificia*⁴⁾ vel officinas: serviencium vel ecclesiarum populos non *cogemus*.⁵⁾

Art. 29. — Preter vicesimam, quam ab antiquo reges *habent*:⁶⁾ decimas non exigemus, quia per hoc populus gravatur.

Art. 30. — Porci nostri *in silvis vel pratis*⁷⁾ serviencium, contra voluntatem eorum, non pascantur.

Art. 31. — Monete et salibus *et*⁸⁾ aliis publicis officiis Judei et sarraceni non *preficiantur*.⁹⁾

Art. 32. §. 1. Possessiones extra regnum non conferantur.

§. 2. Et si aliquae sunt collate vel vendite; populo regni ad redimendum roddantur, vel simpliciter recipiantur.

Art. 33. §. 1. — Item *pro singulis marturinis*¹⁰⁾ quatuor pondera persolvantur.

§. 2. *Quantumcumque*¹¹⁾ *inde*¹²⁾ provenerit, tertia pars domino fundi et due partes domino terre persolvantur.

Art. 34. — Comites iure sui comitatus sint contenti: cetera ad Regem pertinentia, scilicet cibiones, *tributi*,¹³⁾ boves, et due partes castrorum ad regis voluntatem, cui *volet*¹⁴⁾ distribuantur.

Art. 35. §. 1. — Item *quandocumque*¹⁵⁾ aliquos ordine iudiciario convinci *contigerit*,¹⁶⁾ *in nostra voluntate*¹⁷⁾ erit, bona

¹⁾ Mirese: *faciendum*.

²⁾ A két Kov. és Fejér: *et*.

³⁾ A két Kov. és Fejér: *hortos*.

⁴⁾ Mirese: *hedificia*.

⁵⁾ Mirese: *legemus*!

⁶⁾ Mirese: *habent*!

⁷⁾ A két Kov. és Mirese: *in silvas vel prata*.

⁸⁾ A két Kov. és Fejér: *ac*.

⁹⁾ A két Kov. és Fejér: *preficiantur*.

¹⁰⁾ Mirese: *per singulos marturinos*.

¹¹⁾ Mirese: *quocumque*.

¹²⁾ A két Kov. és Fejér: *in ea*.

¹³⁾ Mirese: *Hibuta*!

¹⁴⁾ A két Kov. és Fejér: *vult*.

¹⁵⁾ Mirese: *quicumque*!

¹⁶⁾ A két Kov.: *contingerit*; Mirese: *contingent*!

¹⁷⁾ A többiek e két szót felelserélik.

ipsorum penes nos retinere, vel aliis, pro velle nostro, distribuere:

§. 2. incendium tamen mitti *nolumus*¹⁾ super villas eorumdom.

Záradék. §. 1. Ut autem hec nostris et successorum nostrorum *temporibus*²⁾ firma et inconcussa permaneant, tam nos, quam filii nostri, prestito *corporaliter*³⁾ *sacramento*,⁴⁾ confirmavimus, et tam nostro, quam filiorum nostrorum sigillis fecimus roborari.

§. 2. *Spontaneis*⁵⁾ consencientes, ut sive nos, sive filii *nostris*⁶⁾ et successores nostri hanc a nobis concessam libertatem confringere voluerint, *Strigoniensis*⁷⁾ *archiepiscopus*, premissa legitima admonitione, nos vinculo excommunicationis et eos innorandi, habeat potestatem.

§. 3. Datum anno ab incarnatione domini *millesimo ducentesimo tricesimo primo*:⁸⁾ anno vero regni nostri *vicesimo nono*.⁹⁾

Ez okmány keltében Endre uralkodásának 29. éve említettik. E körülmény miatt írónk ez okmány kelte évének meghatározásában egymástól eltérnek. Így Pray megtartja az 1231. évet, azonban azt mondja, hogy uralkodási évül 29 helyett 26-ot kell tenni;¹⁰⁾ Katona ellenben a 29-ik uralkodási évet véve alapul, ez okmányt Mansiust követve, 1232. évre teszi;¹¹⁾ Palma pedig szintén a 29. uralkodási év után indulva 1234. évre helyzi.¹²⁾

És csakugyan semmiképen össze nem illik 1231. évvel Endrének 29. uralkodási éve; mert ha a legtávolabbi időpontot vesszük is, tudniillik ha Imre halálától számítunk, akkor is

¹⁾ Thoiner és Mirese minden esetre hibásan: *volumus*.

²⁾ Mirese e szót kihagyta.

³⁾ Mirese: *corporali*.

⁴⁾ A két Kov. és Fejér: *juramento*.

⁵⁾ Mirese: *sponte*.

⁶⁾ Mirese e szót kihagyta.

⁷⁾ Mirese: *strigoniensi*!

⁸⁾ A két Kov. és Mirese: 1231; Fejér MCCXXXI.

⁹⁾ A két Kov. és Mirese: 29; Fejér XXIX.

¹⁰⁾ Annales I. 235. l. f. jegyzet.

¹¹⁾ Hist. Crit. V. 635. l.

¹²⁾ Not. Rer. Hung. I. 651. l. b. jegyzet.

1231. decz. 1-jén csak 28. uralkodási éve kezdődik. És csakugyan Endrének mindazon eddig ismert 1231. évi oklevelei, melyek uralkodási évét kiteszik, nem 29. hanem 28-ik uralkodási évét említik,¹⁾ úgy, hogy a 29-ik uralkodási évvel ez itt tárgyalt okmány egymaga áll.

Teljesen igaza van tehát Katonának midőn állítja, hogy ez okmány a 29. uralkodási évet tekintve, csak 1232-iki december hóban kelhetett.²⁾ Ezen calculus teljesen helyes; de azért még sem tehetjük ez okmányt 1232-ik évre; mert, Róbert esztergomi érsek ez okmányban nyert felhatalmazásánál fogva már 1232. febr. 25. körül³⁾ az országot egyházi tilalom alá vetette s jul. 22. már e tilalom felfüggesztésére szólítja őt fel a pápa.⁴⁾ Nincs tehát egyéb hátra, mint állítanunk, hogy Endre iménti okmányában helyes ugyan az évszám; de uralkodási évei hibásan vannak feljegyezve.

E nehézségre lett volna inkább Mircse figyelemmel s iparkodott volna azt megoldani, mint sem nagy szavakkal rá fogni az okmányra, miszerint „ez azon főbb okmány, mely értelme és szelleme szerint, arany bullát érdemel, és méltán a magyar nemzet „Magna cartá“-jának nevezhető.”⁵⁾ A fenebbi nehézség ezt nem igen igazolja, és a főnebb elszámolt 1222. évi hiteles másolatokat tekintve, ezt teljesen alaptalan s csak tudatlanságon alapuló állítás. Nem az 1222. évi arany bullát, hanem igen is az 1231. évi oklevelet lehet kétség alá vonni, a mint láthatja Mircse gr. Telekinek öm. szavaiból:

„Nagyobb okaink lehetnek a kétségeskedésre II. András 1231-iki törvénykönyvére nézve egész kiterjedésében, nem azért, mivel az törvénytárunkban nem foglaltatik, mire Gusterman (I. 136. l.) igen nagy súlyt látszik helyezettetni, hanem későbbi törvényeink ennek elmellőzésével mindig az 1222-iki végzeményre hivatkoznak; mivel az ország rendjei annak elmellőzésével mindig ennek megerősítését sürgették,

¹⁾ Fejér Cor. dipl. III. II. 224, 225, 226, 230, 231. l. Hazai okmánytár I. 10. l. Árpádkori új okmánytár I. 282, 284. l. és VI. 497, 498. l.

²⁾ F. h. 636. l.

³⁾ „Ad principium quadragesime“ mondja II. Endre. Theiner I. 104. l.

⁴⁾ U. o. 105. l.

⁵⁾ Pesti Napló 1869. 34. sz.

mivel az 1687-diki végzemény az 1222-diki 31. cikk említett rekesztékét, mint addig törvényest törölvén el, az 1231-diki végzeménynek törvényes ereje nem volt soha, vagy mi valószínűbb, nem soká kelte után megszűnt; ide járul még, hogy ezen törvénykönyvet Kollár csak 1764. ismertette meg¹⁾ a tudós világgal és ekkor is csak másolatban, és így az eredeti napfényt soha nem látott, diplomatikai vizsgálat alá nem vétethetett, annak hitelessége is kétség alatt van; bár azért a másolatot egyenesen hamisnak nyilatkoztatni Schlözzerrel (Kritische Samml. 29. l.) nem mernők.²⁾

Curiosum gyanánt megjegyezzük még, hogy Mircse szerint Endre e levelet „a clerus befolyása alatt adta ki, hogy a világi főrendek ezen 1231-beli törvényhozás ellen fellázadtak, minthogy az a birodalom alkotmányos joga ellen egyoldalulag szabott a monarchiának a dynastiától.”³⁾ Pedig magának az okmánynak 34. §-ai világosan mondják, hogy az a nemesek kérése és unszolására jött létre; alább pedig látni fogjuk, hogy épen megfordítva, a főpapság volt elégedetlen, nem ugyan az okmány tartalma, de annak meg nem tartása miatt! Csak legalább azt értené Mircse s ügyelt volna reá, mit maga sajátkezüleg lemásolt!

Azután meg milyen subtilis különbséget tud ő tenni e két okmány közt! Halljuk csak: „Az 1222-beli állítólagos aranybulla természeténél fogva (lám, még a soha sem létezett okmányok is van természetük!) a monarchia befolyása alatt készült fejedelmi okmány; ellenben az 1231-beli okmány a dynastia személyes okmánya, tehát ez utóbbi az alkotmányos országglási körön kívül eső okmány.

E gyönyörű distinctiót néhány sorral alább még világosabban (!) így fejezi ki: „a diplomatika szabályai folytán világos, hogy a kérdéses 1231-beli okmány egy a dynastiától származó törvényhozási okmány és nem a monarchia útján készült egyszerű fejedelmi okmány.”⁴⁾ Pedig hát Endre mindkét okmányban egészen ugyanazon szavakkal mondja,

¹⁾ Helyesben: értesítette.

²⁾ Hunyadiak kora I. 222. l. 2. jegyzet.

³⁾ Pesti Napló 1869. jun. 16. 134. sz.

⁴⁾ U. o. jun. 14. 132. sz.

hogy azokat a nemesek kérésére adta ki. Hanem hiába azért ki nem foghatunk Miresén, mert ő mindig a diplomatika szabályai szerint beszél! Talán utoljára még ki is fogja adni ezt az ő híres diplomatikáját! . . .

II. Endrének 1233. évi levelei.

Endre ismét nem gondolt fenébbi levelének fogantatóival. Miután tehát minden kérés, sürgetés haszontalan volt s miután Endre az érsek ismételt figyelmeztetésére sem hajolt: Róbert érsek, mint már mondók, 1232. febr. 25. körül az egész országot egyházi tilalom alá vetette, a király személyét megkimélte ugyan, de Dénes nádort és Samu volt kamaragrófot névszerint kiközösíté, Miklós kir. tárnoknak pedig bizonyos határidőt tűzött ki.¹⁾

Erre már Endre is felrázkódott gondatlanságából, s Béla fiát az összes honnagyokkal ismételten az érsekhez küldte, kik majdnem siránkozva könyörögtek előtte, hogy jobbulást ígervén a király, e tilalmat szüntesse meg. De az érsek már nem sokat bízott a király ígéréiben; azért a király szószólói, hozzájárulván a püspökök és egyéb egyháziak sokszoros kérése is, csak annyit eszközölhettek ki, hogy a tilalom apr. 7-től aug. 20-ig felfüggesztetett, de előbb Endrének esküvel kelle igérnie, hogy addig a visszaéléseket megszünteti, különben az egyházi tilalomnak aláveti magát.²⁾

Endre tehát most panaszaival a pápához fordult, követelül hozzá küldvén az érsek által kiközösített Dénes nádort, jóformán, hogy egyúttal saját ügyét is szorgalmazza, továbbá Simon győri főispánt és Rembald lovagrendi nagymestert.³⁾

Endrének e követek által átvitt levele „in insula Bubalorum in proxima dominica ante ascensionem domini, Regni nostri anno XXVIII.“ kelt. Ez uralkodási évszám arra vitte Katonát, hogy valamint Róbert érseknek főnebbi egyházi tilalmát, úgy Endrének e levelét is 1233. évre helyezi.⁴⁾ Endrének ez 1232. évről nyolcz okmánya van fen, mely az év-

¹⁾ Theiner I. 108. l.

²⁾ Gergely pápa 1233. évi leveléből. Theiner f. h. 115. l.

³⁾ U. o. 104. l. Fejér Cod. dipl. III. II. 299.

⁴⁾ Hist. Crit. V. 644. l.

szám mellett uralkodási éveit is felemlíti s mind a nyolcz 29 uralkodási évet jeleli e mondott évre!¹⁾ Pedig ez csak úgy lenne lehetséges, hogy 1204. nov. 30-tól számítva, azt állítjuk, hogy mind e nyolcz okmány 1232. decz. hóban, mely hónapnak elsejétől kezdődik csak 29. uralkodási éve, adatott ki, ha pedig ezt elfogadjuk, akkor a jövő többi évekre nézve is, melyekben folytatólag 31-ik s így tovább uralkodási éveit említi, ugyan ezt kell állitanunk, hogy t. i. hogy ez évekről okmányait is mindig csak decz. hóban adta ki; már pedig ezt bajosan lehetne elhinni.

De ha ezt még elfogadnók is, még akkor sem tehetjük Endrének a pápához intézett szóban levő levelét 29. uralkodási évére, mert miként a mindjárt felhozandó pápai válaszok és intézkedésekből látni fogjuk, Endrének eme levele szükségkép 1232. jul. 22. előtt adatott ki; tehát a 29. uralkodási év ez okmányon sehogy sem állhat meg.

Ez uralkodási évek jeleléséből származó zavarokat én akép vélem megfelfejthetőnek, hogy az okmányírók nem ragaszkodtak szorosan 1204. nov. 30-hoz, mely naptól uralkodott Endre, hanem csak általában 1204. évtől számítottak; így a jelen esetben is, ha 1204. év elejétől számítunk, akkor csakugyan ráillik ez okmányra a 29-ik uralkodási év.

Mindebből az a tanúság, hogy II. Endre okmányaiban a kitett rendes év — nem pedig uralkodási évszámai határoznak, s hogy (ly okmányai, melyek, mint a jelen esetben, csak uralkodási évszámával jeleltetnek, önmagokból teljes biztossággal meg nem határozhatók.

Endre követei kedvező eredménnyel jártak Rómában. IX. Gergely ez 1232. évi jul. 22. rövid levelet intézett Róbert érsekhez, melyben őt ez ügyben minden további eljárástól eltiltja, jelentvén neki, hogy ez ügy elintézését Jakab vál. palesztinai püspökre, mint teljhatalmu követére bízta.²⁾ Egy

¹⁾ Fejér Cod. dipl. III. II. 272. 311. l., Árpádkori Új Okmánytár I. 293. l. Knauz az esztergomi főegyháznak okmánytára II. 35. 36. 37. l. Hazai okmánytár I. 13. l. — Egyik ez évi okmánya pedig épen 30-ik uralkodási évet említi (Árp. Új Okmánytár VI. 502. l.) de ez nyilván tollhiba.

²⁾ Theiner I. 105. l. Fejér Cod. dipl. III. II. 302. l. E levelet Katona nem ismerte, csak ennek tulajdonítható, hogy ez eseményeket 1233. évre teszi.

hó mulva pedig aug. 22. Endrét azon kiváltsággal ruházta fel, hogy az ő személyét külön pápai engedély nélkül senki ki nem közösítheti.¹⁾

A pápai követ úgy látszik azonnal utnak indult, legalább az első hozzá intézett levél már aug. 31-ről van keltezve²⁾; de vagy nem bocsájtkozott azonnal Endrével alkudozásba, vagy az ügy mindjárt elején elakadt; mert egész jövő évi aug. hóig, tehát egy egész évig semmi nyoma ez ügybeni működése eredményének; csak 1232. decz. hóban az egész magyar püspöki karral átírta Budán Róbert érsek tilalomlevelét;³⁾ 1233. marc. 25. pedig Róbert érsekkel átírta Endrének az egyházi rend javára kiadott 1222. levelét⁴⁾ Esztergomban, továbbá a kalocsai érsek javára ugyan ily tartalmu pápai levelet ugyan az nap s így szintén Esztergomban,⁵⁾ többi idejét az egyháziak peres ügyeinek elintézésére fordítá.

Azonban főczélját nem téveszté szem elől s a királyt többször meginté, sürgető, hogy a Róbert érseknek ígért javítást életbe léptesse; de Endre, mint a pápai levél mondja, némely gonoszok tanácsai által vezéreltetve és elcsábítatva, egyik határidőről a másikra halogatta ígérete beváltását.

Látván tehát Jakab követ, hogy a királylyal mire sem mehet, a tényállást a pápának feljelenté, Rómába küldvén a czéltől Rogér nevű házi papját s felkérvén a pápát, hogy már most ő intse meg a királyt.

A pápa 1233. aug. 12. hozzáintézett levelében megdicsérvén őt eddigi helyes eljárásaért, felhatalmazza őt, hogy Róbert érsek egyházi tilalmát, ha a király szavát beváltani nem fogná, újra érvénybe léptesse, vagy a vétkeket más szükségesnek látszandó büntetéssel sújtsa, csak ne hirtelen, hanem kellő komolysággal.

A pápa még mindig hitte, hogy a viszály békés uton lesz elintézhető; azért követéhez ugyan az nap intézett második levelében, meghagyta neki, hogy a vétkeket büntet-

¹⁾ U. o. 106. l. Fejér f. h.

²⁾ U. o. 106. l.

³⁾ Theiner I. 107. l. Fejér f. h. 311. l.

⁴⁾ Theiner 111. l.

⁵⁾ U. o. 113. l.

heti ugyan; de a királyt és fiait, az ebből származni szokott nehézségek miatt, ki ne közösítse. Endrét pedig szintén e nap kelt levelében felszólítja, hogy a pápai követ tanácsain és intésein megnyugodva, a visszaéléseket végre valahára szüntesse meg, különben követének ítéletét és hozandó büntetéseit ő, a pápa, helyben hagyni s megtartatni fogja.¹⁾

E levelek valószínűleg csak a kiegyezés megtörténte után érkeztek meg, de e kiegyezés létrejöttére mégis okvetlenül hatottak, mert Endre kétségkívül tudta, hogy a pápai követ az ügyet Rómába felebbezte, s így a pápai levelek tartalmát is előre gyaníthatta.

Endre tehát így minden oldalról sarokba szorítatva, végre komolyan alkudozásba bocsájtkozott a pápai követtel Miklós kir. tárnok, Mórész asztalnok, Mihály lovász és Bagon pohárnok-mesterekkel, mint a czélra általa felhatalmazott követei által.

A kiegyezés 1233. aug. 20. jött létre a beregi erdőben. Endre királylyal jelen voltak: Miklós, Bares fia; Mózes, Miklós, testvérével; Bencze; Sándor; Fila; Péter grófok és főnebb említett felhatalmazottai; továbbá Cletus egri püspök Mihály itübuai prépost, Vinceze sasvári főesperes, Szentbenedeki Jakab csanádi kanonok s több igen sok nemes. Béla ifju királylyal jelen voltak Pósz tárnokmester; Dénes vajda; Mátyás prépost Béla korlátuoka; Lukács szörényi bán s egyéb nemesek.²⁾ A pápai követet végre Bertalan veszprémi püspök és Cognoscens mester esztergomi kanonok képviselték.

Ily fényes gyülekezet jelenlétében, illetőleg jóállása mellett adott ki Endre a történet egyezményről ünnepélyes oklevelet, melyet először közölt Raynald, de összezavarva az alább felhozandó septembri okmánynyal, a memnyiben ez okmánynak bevezető sorait a jelen okmányunkhoz esatolta. Ettől átvette Katona,³⁾ kivonatban pedig Pray⁴⁾ és Palma.⁵⁾

Az esztergomi érseki levéltárban ez okmány, mint már

¹⁾ U. o. 114—116. l. Fejér f. h. 366. 371. 372. l.

²⁾ Béla leveléből Theiner 124. l.

³⁾ Hist. Crit. V. 645. l.

⁴⁾ Annal. I. 237.

⁵⁾ Not. Rer. Hung. I. 637. l.

megjegyzők, két eredeti példányban van meg, egyik arany-, a másik viasz függőpecséttel van ellátva, mindkettőt ezennel bemutatom a tek. Akadémiának. Pray¹⁾ és Fejér²⁾ ez eredeti után közlik. Kovachich³⁾ Theiner⁴⁾ és Miresó ez okmányt nem ismerik, de igen a sept. havít, de miután ebbe jelen okmányunknak nagy része szórol szóra átvétetett, a szöveg közlésében Kovachich, Theiner és Miresó eltéréseire is tekintettel leszünk, valamint Pray és Fejéréire is. A szöveget az aranybullával ellátott példány után adjuk eképen:

1. (V)obis Domine *Jacobe prenestine*⁵⁾ Electe, Apostolicę sedis legate, Vice et nomine Romane ecclesie *et*⁶⁾ omnium ecclesiarum Vngarie. Nos Andreas Rex Hungarie iuramus ad sancta dei euangelia, omnia et singula capitula infrascripta *obseruare*.⁷⁾

2. Statuentes ea a *filio*⁸⁾ nostris et a⁹⁾ nostris successoribus in perpetuum obseruari, et in nullo contraherere quacumque occasione, uel *fraudem*¹⁰⁾ committere in eis, quin *fiant*,¹¹⁾ sicut inferius *continentur*.¹²⁾

3. Et precipiemus omnibus subditis nostris in regno nostro, quod omnia et singula obseruent.

4. Et si qui nostri mandati transgressores extiterint; sicut decuerit, *puniemus*.¹³⁾

5. Et faciemus filios nostros et iobagiones iurare, secundum quod inferius de iuramento eorum *continetur*.

6. Capitula autem sunt hec:

¹⁾ Hierarchia II. 57. l. a jegyz.

²⁾ Cod. dipl. III. II. 319. l.

³⁾ F. l. 117. l.

⁴⁾ Suppl. ad. Vest. Com. I. 10. l.

⁵⁾ Kovachich: *Ja Prenestia*. Theiner: *Penestrine*. Miresó: *penestrini*!

⁶⁾ Kovachich bizonyosan sajtóhibából: *et*.

⁷⁾ Kovachich: *conseruare*.

⁸⁾ Miresó: *filij*!

⁹⁾ Kovachich és Miresó: *fraude*.

¹⁰⁾ A viaszpecsétes példány: *fraude ne* (nec?)

¹¹⁾ Miresó: *faciant*!

¹²⁾ A viaszpecsétes péld. Pray, Theiner. Miresó: *continentur*.

¹³⁾ Theiner e szót kifejezte.

7. Judeos, Sarracenos, *sive*¹⁾ *Ismaelitas*²⁾ de cetero non preficiemus nostre camere. *monets*.³⁾ salibus, collectis, uel aliquibus publicis officijs, nec associabimus eos prefectis, *nec in fraudem aliquid faciemus*,⁴⁾ propter quod ab ipsis possint opprimi xpiani.

8. Item nec permittemus, in toto regno nostro Judeos, Sarracenos, uel ismaelitas prefici alicui publico officio.

9. Item faciemus, quod Judei, Sarraceni, *sive*⁵⁾ *Ismaelite* de cetero certis signis distinguantur et *disscrnantur*⁶⁾ a xpianis.

10. Item non permittemus Judeos, Sarracenos, sine *Ismaelitas* mancipia xpiana emere, uel habere quocumque modo.

11. Et *promittimus* per nos et nostros⁷⁾ successores constituere singulis annis et dare palatinum, uel alium de iobagionibus nostris, quem *uoluerimus*,⁸⁾ *xpiane fidei*⁹⁾ zelatorem, quem faciemus iurare, quod mandatum nostrum secundum ista fideliter *adimplebit*¹⁰⁾ ad petitionem episcopi, in cuius Diocesi sunt uel erunt iudei, pagani, uel *Ismaelite*, ut *xtianos extrahant*¹¹⁾ a dominio et cohabitatione sarracenorum.

12. Et si qui inuenti fuerint contra *hec*¹²⁾ xpiani cohabitantes sarracenis, uel sarraceni mancipia *xpiana*¹³⁾ habentes, Item xpiani sarracenorum, uel sarraceni xpianorum quomodocumque mulieribus copulati, siue sub specie matrimonij, siue alio modo; bonorum omnium *publicacione*¹⁴⁾ tam christiani,

¹⁾ Miresó e szót kihagyta.

²⁾ Theiner és Miresó itt és mindig: *Ismaelitas*.

³⁾ Pray: *monetarise*.

⁴⁾ Miresó: *ne in fraudem aliquid facient*!

⁵⁾ Fejér: *suo*.

⁶⁾ A viaszpecs. péld.: *disscrnantur*.

⁷⁾ A viaszpecs. péld. *nostrosque*

⁸⁾ Theiner: *uolimus*. Miresó: *uouerimus*!

⁹⁾ Fejér e két szót felesérálte.

¹⁰⁾ Theiner: *adimplebit*.

¹¹⁾ Kovachich, Theiner és Miresó: *extrahat*.

¹²⁾ Pray: *hec*.

¹³⁾ Kovachich, Theiner és Miresó e szót kihagyták.

¹⁴⁾ A viaszpecs. péld. *publicacione*, de ez nyilván tollhiba. Kovachich, Theiner és Miresó: *copulatione*!

quam indei uel pagani *molestantur*,¹⁾ et nichilominus in seruitutem christianorum per regem perpetuo deputentur.

13. Item uolumus et concedimus, quod ecclesie libere portent sales suos ad ecclesias ipsas et ibi sub sigillo *salinariorum*²⁾ et prelati *illius*³⁾ ecclesie, in qua sales *deponuntur*,⁴⁾ qui pro tempore fuerint, deponantur, depositique seruentur usque ad *octauas*⁵⁾ sancti Stephani Regis et tunc ab illo die usque ad Natiuitatem *beate uirginis Marie*⁶⁾ soluantur eis argentum pro salibus, quos tunc ecclesie habuerint penes se, secundum *estimacionem*⁷⁾ inferius adnotatam.

14. Et si in illo⁸⁾ termino⁹⁾ ipsi salinarij ipsos sales non emerent, et ecclesiis argentum secundum dictam estimacionem non soluerent; extunc *omni tempore omnes sales illos*¹⁰⁾ *libere*¹¹⁾ in *proprium usum*¹²⁾ ecclesie *percipiant*¹³⁾ et uendant iuxta sue arbitrium uoluntatis.

15. Et omne lucrum, quod deberemus nos, uel alius Rex, qui pro tempore *fuerit*¹⁴⁾ uel ipsi *salinarij*¹⁵⁾ inde percipere, totaliter cedat in usus ecclesiarum, nec a salinarijs ipsis, uel *nobis*,¹⁶⁾ uel alijs personis *aliquatenus* molestantur,

1) Fejér: *molestantur*.

2) Mirese: *salinariorum*!

3) Mirese: *ipsius*.

4) Mirese: *reponuntur*.

5) Kovachich, Theiner, Mirese: *octauas*.

6) Kovachich, Theiner, Mirese: *beate Marie Virgines*.

7) Theiner, Mirese: *estimacionem*.

8) Kovachich, Theiner: *nullo*!

9) Fejér: *tempore*.

10) Kovachich, Theiner: *omnes sales illos omni tempore*. Mirese: *omnes sales illos cum tempore*. Fejér: *omni tempore sales illos*.

11) Fejér e scót kihagyta.

12) Mirese: *proprios usus*.

13) Az arany pecsétos példányban eredetileg *percipientes* volt, de még a leíró kijavította az *e-ta*-ra változtatva, a vég *es* tag alá kihagyási jelül két pontot téve. Kovachich és Fejérnél: *percipientes* van, mi világosan tanúsítja, hogy ők csakugyan ezen példányról másoltak, e-ak nem figyeltek a javításra. A viaszpecs. péld. egészen kőrja: *percipiant*.

14) Mirese: *fuerint*!

15) Theiner: *salinari*.

16) Kovachich, Theiner, Mirese: *nobis*.

quin possint, *quicquid placet*¹⁾ eis facere semper de salibus, ex quo in dicto termino non fuerit eis pecunia persoluta.

16. Item dicimus de secundo termino, ut a festo sancti *Nicolai*²⁾ usque ad festum beati *Thome*³⁾ apostoli pro salibus, quos apud se habebunt ecclesie sub sigillo salinariorum, soluatur eis argentum secundum estimacionem adnotatam.⁴⁾

17. Quod si factum non fuerit, idem fiat, *quod*⁵⁾ in casu *superiori*⁶⁾ de salibus dictum est.

18. Argentum uero, quod predictis ecclesijs persoluetur, erit in bonis *frisaticis*⁷⁾, uel in argento, cuius *decima*⁸⁾ *pars*⁹⁾ comburetur.

19. Precia uero salium sunt hec, *quod*¹⁰⁾ pro quolibet *Tymino*¹¹⁾ salium *aquaticorum*¹²⁾ *persoluentur*¹³⁾ ecclesijs octo *marcs*¹⁴⁾

20. excepta domo Hospitalis *Jerosolimitani*¹⁵⁾ et *ecclesijs*¹⁶⁾ *Colocensi et Bachiensi*¹⁷⁾ *quibus*¹⁸⁾ pro quolibet *Tymino* dabimus decem *marcas*, si dicte ecclesie *Colochensis et Bachiensis*¹⁹⁾ debeant deferre sales suos in *Zegedyn*²⁰⁾ uel ultra, alioquin octo *marcas* habebunt.

21. Pro maioribus uero salibus *aquaticis* *debemus*²¹⁾

1) Mirese: *quicquid placet*!

2) Theiner: *Nicolai*.

3) A viaszpecs. péld. *Thome*.

4) Kovachich, Theiner, Mirese: *adnotatam*.

5) Mirese: *quod*!

6) Fejér, Mirese: *superiore*.

7) Kovachich Jéformán sajtóhibából: *Frisaticis*.

8) Mirese: *de Curia*!

9) A viaszpecs. péld. nyilván tollhibából: *prax*.

10) Mirese: *quam*!

11) Kovachich mindig: *Tymo*. Theiner és Mirese mindig: *termino*!

12) Kovachich: *aquaticorum*. Theiner és Mirese: *antiquorum*!

13) Pray: *persoluantur*.

14) Theiner és Mirese: *Marche*.

15) Pray: *Hierosolimitani*, Mirese: *Jerusalemítani*.

16) Mirese: *Ecclesijs*!

17) A viaszpecs. péld. *Baciensi*. Kovachich és Theiner itt és alább: *Batien*. Pray alább is: *Baciensis*. Mirese: *Colocensis et Vaciensis*!

18) Mirese: *quo quibus*!

19) A viaszpecs. péld. *Colocensis et Baciensis*. Fejér: *Colocensis et Bachiensis*. Mirese: *Colocensi et Vaciensi*!

20) Kovachich és Mirese: *Zegedin*. Theiner: *Zegedin*.

21) Kovachich: *dabimus*.

abbacia de Egrus¹⁾ viginti sex marcas pro quolibet timino.

22. et ecclesie Orodiensis²⁾ viginti quinque similiter pro quolibet timino.³⁾

23. Pro salibus vero terrestribus dabimus unam marcā⁴⁾ pro centum Zuanis, si sales suos debeant habere in confinijis.

24. Excepto monasterio sancti Gothardi, cui pro⁵⁾ octoginta⁶⁾ Zuanis dabimus unam marcā.

25. Nos vero, et quicumque fuerit⁷⁾ Rex pro tempore,⁸⁾ debemus mittere sales ad confinia secundum tenorem privilegiorum ecclesiarum, et deponi debent in domibus privilegiorum, ubi stabunt sub⁹⁾ sigillis¹⁰⁾ salinariorum¹¹⁾ usque ad predictos terminos et eodem modo seruentur a nobis et ab ipsis, sicut dictum est,¹²⁾ in terminis supradictis.

26. Ecclesie vero retinebunt¹³⁾ de salibus suis ad usus suos hoc modo:

27. Abbacia de Egrus tres Timinos¹⁴⁾

28. Prepositus Orodiensis cum capitulo suo duo milia¹⁵⁾ lapidum.

29. Hospitale Ierosolimitanum¹⁶⁾ cum omnibus domibus suis de Hungaria¹⁷⁾ quatuor Timinos de talibus salibus, quales habet monasterium de Egrus.

1) A viaszpecs. péld. Kov., Theiner és Mirese itt és alább: Egrus.

2) Mirese: Onedici et zárjelben megjegyzi: „jórészt: Varadiensis.”

3) Pray ez egész 22. szakaszt kihagyta.

4) Mirese: Marcham.

5) Viaszpecs. példányban e szó ki van vakarva.

6) Kovachich: octoginta. Theiner és Mirese: octuaginta.

7) Theiner: fuit.

8) Kovachich e két szót a következőkkel egybekötve, megváltoztatja az értelmet.

9) A viaszpecs. péld. e szót kihagyja.

10) Kovachich, Theiner, Mirese: sigillo.

11) Mirese: Salinariorum.

12) A viaszpecs. péld. e szót kihagyta.

13) Mirese: retenebunt!

14) A viaszpecs. péld. Timinos. Kovachich: Timnos.

15) Így Theiner és Mirese is, a többiek: milia.

16) Így van írva: Hospital Ierosolimit. A viaszpecs. példányban pedig: Hospitalis Ierosolimit. Így adja Kovachich is.

17) A viaszpecs. péld. Hungaria. Kovachich és Theiner: Ungaria.

30. Monasterium sancti Gothardi duo milia et quingentos Zuanos¹⁾.

31. Ecclesia Waradiensis²⁾ duo milia.

32. Ecclesia de Pernoch mille Zuanos.

33. Ecclesia de Zerr³⁾ mille Zuanos.

34. Ecclesia Colochensis⁴⁾ unum Timium.⁵⁾

35. Ecclesia Bachiensis⁶⁾ unum timinum.⁷⁾

36. Ecclesia Albensis⁸⁾ Transsiluana⁹⁾ duo milia Zuanorum.

37. Ecclesia de Bulch¹⁰⁾ quinque milia.

38. Ecclesia de Epurges¹¹⁾ tria milia.

39. Ecclesia de Bistric¹²⁾ quatuor milia.

40. Ecclesia de Zadust mille.

41. Ecclesia de Yson¹³⁾ mille.

42. Ecclesia de Roncha¹⁴⁾ quatuor milia.

43. Ecclesia de Kenz¹⁵⁾ duo milia.

Mirese ellenben a kéziratában volt Ungaria szót utólag így javítá ki illetőleg rontá meg: Ungana.

1) Mirese: quingentos Zuanos!

2) Kovachich, Fejér és Mirese: Varadiensis.

3) Mind két eredeti példányban így van írva: Zerr; tehát még valami végszótag tartozik hozzá; de milyen? miután ily rövidítési jellel egyáltalában minden végszótagot jelez, Kovachich Zerri; Pray, Fejér Zeer; Theiner Zerto; Mirese pedig Zertis-nek olvasták, mindannyian hibásan; csak hogy az igazi szót nem vagyunk képesek megkülönböztetni.

4) A többi mind: Colocensis.

5) Mirese e szakaszt a 31 és 32-dik közé sorolta. Kovachich a végszót Tamnannak olvasta.

6) A viaszpecs. péld. Baciensis. Kovachich, Pray: Baciensis. Theiner, Mirese: Bathiensis.

7) Kovachich ismét: Timium.

8) Mirese: Alben.

9) Kovachich: Transilvaniensis. Mirese: Transilvanis!

10) Kovachich: Bulcz. Theiner: Bulcz. Mirese: Balci.

11) Kovachich: Epurges. Theiner, Mirese: Epurges.

12) Kovachich: Bistern. Pray: Bistric. Fejér: Bistric. Mirese ez egész szakaszt kihagyta!

13) Kovachich: Tisoh. Theiner: Ysoh. Mirese: Isoh.

14) Kovachich: Ronso. Theiner és Mirese: Ronso.

15) Kovachich, Theiner: Canz. Mirese: Canem.

44. Ecclesia sancti *Philippi*¹⁾ mille.
 45. Ecclesia de *Geleth*²⁾ quingentos.
 46. Ecclesia de *Saxsuar*³⁾ mille.
 47. Ecclesia Cenadiensis quinque milia.
 48. Ecclesia *Tytulensis*⁴⁾ tria milia.
 49. Ecclesia de *Ched*⁵⁾ mille Zuanos.
 50. Ecclesia Strigoniensis duo millia Zuanorum.
 51. Ecclesia Albensis totidem.
 52. Ecclesia Budensis duo milia.
 53. Ecclesia de *Bokan*⁶⁾ duo milia Zuanorum.
 54. Ecclesia de *Pelys*⁷⁾ totidem.
 55. Ecclesia de *Hercz*⁸⁾ mille Zuanos.
 56. Aliæ vero ecclesiæ, quarum⁹⁾ nomina non exprimuntur, recipiant¹⁰⁾ ad usum suum, secundum, quod prelati earum in animas suas dixerint.¹¹⁾
 57. Item volumus et consentimus, quod¹²⁾ sales in *salifodinis*¹³⁾ non vendantur¹⁴⁾ carius, quam antiquitus uendi consueverunt¹⁵⁾ ecclesijs, que consueverunt¹⁶⁾ emere sales.¹⁷⁾
 58. Pro Redditibus vero ecclesiarum, qui actenus¹⁸⁾

1) A viaszpecs. péld. *Philipi*.

2) A viaszpecs. péld. : *Geleth*, *Kovachich*; *Solech*, *Theiner* és *Mircse*: *Golech*.

3) *Kovachich*: *Vassar*, *Pray*: *Saxsar*, *Fejér*: *Saxsar*, *Theiner*: *Xassuar*, *Mircse*: *Xassuar*.

4) *Kovachich*: *Tridun*, *Pray*: *Tytulensis*; *Theiner*: *Tridunensis*; *Mircse*: *Tridun*.

5) *Fejér*: *Chod*, *Theiner* és *Mircse*: *Thod*.

6) *Kovachich*: *Bocan*, *Theiner* és *Mircse*: *Bocan*.

7) A viaszpecs. péld. *Kovachich*, *Fejér*, *Theiner* és *Mircse*: *Pelis*.

8) Így van világosan írva s még is mind má-kép adják, A viaszpecs. péld. *Ercz*, *Kovachich* és *Mircse*: *Beerz*, *Pray* és *Fejér*: *Kercz*, *Theiner*: *Beerz*.

9) *Mircse*: *quorum*!

10) *Kovachich*, *Fejér*, *Theiner* és *Mircse*: *recipient*.

11) *Theiner* és *Mircse*: *dixerunt*.

12) A viaszpecs. péld. a szót kihagyta.

13) *Pray* és *Fejér*: *salifodinis*.

14) *Mircse*: *vendeantur*!

15) *Pray*, *Fejér*: *consueverunt*.

16) *Mircse* a három szót kihagyta.

17) *Mircse* a szót is kihagyta s így másolata itt érthetlen.

18) Így a viaszpecs. péld. is, a többi *actenus*.

*subtracti sunt*¹⁾ in salibus exceptis decimis, persoluemus decem milia marcarum per quinque annos continuos. Qui anni incipiunt computari a *proximo*²⁾ pasca Resurrectionis dominice, et solutionem faciemus hoc modo.

59. In primo anno in nativitate beate virginis soluemus mille marcas. In festiuitate sancti Thome apostoli mille marcas alias et sic postea quolibet anno continue faciemus, quousque dictam *pecuniam*³⁾ decem milia *marcarum*⁴⁾ persoluamus.

60. Et totam istam *pecuniam persoluemus*⁵⁾ in dictis terminis Episcopo Cenadiensi, Abbati sancti Martini de *Pannonia*,⁶⁾ Abbati *Egriensi*,⁷⁾ uel eorum *procuratoribus*,⁸⁾ habentibus a dominis suis *procuratorias*⁹⁾ super hoc litteras speciales, uel duobus ex predictis, uel procuratoribus eorum.

61. Et soluemus eam in *domo*¹⁰⁾ fratrum predicatorum de Pest in presencia capituli, uel maioris partis, distribuendam et ordinandam secundum uoluntatem dicti Legati, de consilio *strigoniensis*¹¹⁾ et *Colochensis*¹²⁾ archiepiscoporum.

62. Et nichilominus si predictam pecuniam decem milia *marcarum*¹³⁾ non¹⁴⁾ soluerimus in singulis terminis, sicut superius est expressum, uolumus et consentimus, quod ecclesie, quibus sales sunt subtracti, non obstante ista compositione, libere et integre sint in eodem statu et iure in quo erant ante compositionem istam.

63. Item *nolumus*,¹⁵⁾ nec *permittimus*,¹⁶⁾ quod de cetero

1) *Theiner* és *Mircse* a két szót feleszerélik.

2) *Mircse*: *proxime*.

3) A viaszpecs. péld. *pecuniam*.

4) A viaszpecs. péld. és *Mircse*: *Marcham*.

5) *Mircse* ez öt szót kihagyta.

6) *Kovachich*: *Pannon*, *Mircse*: *Pannoniis*!

7) *Mircse*: *Egriensis*!

8) *Theiner* saját hibából: *procuratoribus*.

9) *Mircse*: *procurativas*!

10) *Kovachich* és *Theiner*: *domum*.

11) *Mircse*: *strigoniensi*!

12) A többi: *Colocensis*: csak *Kovachich* és *Mircse*: *Colocensi*.

13) *Theiner*: *Marcas*.

14) *Kovachich*, *Theiner*: *nec*.

15) *Theiner*, *Mircse*: *volumus*.

16) *Kovachich*, *Fejér*, *Theiner* és *Mircse*: *permittimus*.

tractentur ¹⁾ cause docium, uel matrimoniales per nos, uel per alios iudices seculares, quia de *hijs* ²⁾ *nolumus* ³⁾ nos intrromittere, nec debemus; *sed* ⁴⁾ per iudices ecclesiasticos tractentur et terminentur.

64. Item *uolumus* ⁵⁾ et consentimus, quod clerici et persone ecclesiastico *respondeant* ⁶⁾ et *conueniantur* ⁷⁾ sub ecclesiastico iudice super omnibus, exceptis iudicijs terrarum, de quibus uolumus, *quod tam per uos domine Legate quam per nos* ⁸⁾ consulatur dominus papa; expressis eodem *circumstancijs* ⁹⁾ facti, in quibus *circumstancijs* inter alia exprimitur, quod uos a prelati Hungarie percepistis, quod iudicia terrarum ecclesiarum et terrarum clericorum semper *consueuerunt* ¹⁰⁾ agitari et terminari per reges Hungarie, quicumque pro tempore extiterunt; et quod a prelati Hungarie perceptis, quod si iudicia terrarum ecclesiasticarum subtraherent a nostro iudicio dampnosum esset *ecclesijs plurimum* ¹¹⁾ et periculosum; quia per *hec* ¹²⁾ multa de iure ecclesiastico possent *deperire*. ¹³⁾

65. Nullas collectas et nullum luerum imponemus, uel recipimus a clericis et ecclesiasticis personis.

66. Et contra eorum priuilegia, si *qua* ¹⁴⁾ *habent*, ¹⁵⁾ scienter non uenimus.

67. Super collectis *uerò* ¹⁶⁾ per regnum nostrum alijs imponendis, per nos et legatum consulatur dominus papa, sicut

¹⁾ Mirese: *tractentur!*

²⁾ Pray, Fejér: *is*.

³⁾ Mirese: *uolumus*.

⁴⁾ Mirese: *set*.

⁵⁾ Mirese: *uolumus*.

⁶⁾ Mirese: *redeant!*

⁷⁾ Theiner és Mirese: *conueniant*.

⁸⁾ Mirese: *quod tam per nos, quam per uos domine Legate*.

⁹⁾ Mirese: *circumstancijs*.

¹⁰⁾ Kovachich: *consueuerint*. Theiner: *consueuerunt*.

¹¹⁾ A viaszpecs, péld. o két szót feleseréli.

¹²⁾ Theiner: *hoc*.

¹³⁾ Theiner: *perire*.

¹⁴⁾ Pray, Fejér, Theiner: *que*.

¹⁵⁾ Kovachich, Theiner, Mirese: *habentur*.

¹⁶⁾ Kovachich és Mirese: *eos*. Az utóbbik följője írta: *vero*.

conuenimus ¹⁾ cum eodem de consultatione *facienda* ²⁾ domino pape super iudicijs terrarum. ³⁾

68. Item singulis ecclesijs, sales habentibus, infra uiginti quinque dies, postquam redierimus de *Ruscia*, ⁴⁾ coram prefato venerabili legato, cum filijs nostris comparantes, hoc anno dabimus patentes litteras super *salibus suis*, ⁵⁾ secundum formam istius compositionis, et coram eodem legato et episcopis nostris tunc publice istam compositionem, et primum, ac *secundum* ⁶⁾ hoc sollempne iuramentum recognoscemus fecisse, dictisque nostris iuramentis ac bulla nostra aurea ista quilibet confirmasse, dando super *istis* ⁷⁾ tunc tercium per litterarum, nostra bulla aurea roboratarum et facientes iurare palatinum, nisi prius iurauerit.

69. Que omnia singula suprascripta sponte, absque ulla condicione implere *ac* ⁸⁾ *firma* et oblibata per nos, nostrosque successores omni tempore obseruare, nec in aliquo contrauenire seu ueniri permittere, *venerabili patri* ⁹⁾ B. *Wesprimiensi* ¹⁰⁾ episcopo et magistro cognoscentj canonico strigoniensi, nuncio et capellano sepe dicti Legati, recipientibus nomine et mandato ipsius legati et uice et nomine ecclesie Romane et omnium ecclesiarum Hungarie, de consilio curie nostre, tactis sacrosanctis euangelijs promittimus et iuramus, Jubentes karissimos filios nostros et facientes infrascriptos Jobagiones nostros sub tali forma iurare.

70. Nos comes Nicolaus, filius *Borch*; ¹¹⁾ Moys comes; Nicolaus, frater Moys; comes Benedictus; Alexander comes, frater Sebuz; Fyla comes; Petrus comes, frater Marcelli; Nicolaus magister *Tauernicorum* ¹²⁾; *Michael* ¹³⁾ magister Agaso

¹⁾ Kovachich, Theiner és Mirese: *conuenientur*.

²⁾ Mirese: *fienda*.

³⁾ Eddig adják o levelet: Kovachich, Theiner és Mirese.

⁴⁾ A viaszpecs. péld. *Rusia*.

⁵⁾ Fejér: *sales suos*.

⁶⁾ Kovachich sajtóhíhából: *secudum*.

⁷⁾ A viaszpecs. péld. *hijs*.

⁸⁾ A viaszpecs. péld. *hoc!*

⁹⁾ Kovachich és Fejér: *ven. Patre*.

¹⁰⁾ A viaszpecs. péld., Pray és Fejér: *Vesprimiensi*.

¹¹⁾ Fejér: *Borch*.

¹²⁾ A viaszpecs. péld. *Tauernicorum*. Pray, Fejér: *Tauernicorum*.

¹³⁾ A viaszpecs. péld. tollhíhából: *Machael*.

num; Mauricius magister dapiferorum; Bagon magister pincernarum, nobis predictis venerabili patri B. *Wesprimiensi*¹⁾ episcopo et magistro Cognoscenti canonico strigoniensi *nuncio*²⁾ et capellano predicti domini legati, *recipientibus nomine et mandato ipsius domini legati*,³⁾ uice ac nomine Romane ecclesie et omnium ecclesiarum *Hungarie*,⁴⁾ sponte ac devote, sine condicione, tactis sacro sanctis evangelijs promittimus et iuramus, quod in omnibus et per omnia, bona fide *tenebimus*⁵⁾ et obseruabimus nunc et in futurum *omnia*⁶⁾ singula capitula supradicta, nos tangencia, et in *hijs*,⁷⁾ que tangunt predictum dominum nostrum Regem, presentem uel alium, qui pro tempore fuerit, dabimus *operam studiosa*,⁸⁾ rogando, ortando et⁹⁾ consulendo in omnibus bona fide, *quatenus*¹⁰⁾ omnia et singula capitula *suprascripta*¹¹⁾ impleat penitus et obseruet.

71. Anno ab in Carnacione domini nostri ihu. xpi. Millesimo CCo. XXXIII. Pontificatus domini Gregorij pape noni anno VIIo. die duodecimo exeunte Augusto fuerunt ista feliciter acta in consistorio predicti domini Andree incliti Regis *Hungarie*.¹²⁾

72. Ibidem presentibus venerabilibus *Cleto*¹³⁾ Agciensi, Bartholomeo *Wesprimiensi*¹⁴⁾ episcopis. Et dictis Jobagionibus, tunc iurantibus et Michaele preposito *Tyubieni*;¹⁵⁾ Vincencio Archidiacono *Sasuariensi*;¹⁶⁾ Jacobino de sancto Benedicto,

1) A többiek *Wesprimiensi*.

2) A viaszpecs. péld. tollhibából: *nuncio*.

3) Fejér a hét szavat kihagyta.

4) A viaszpecs. péld. és Fejér: *Ungarie*.

5) A viaszpecs. péld. tollhibából: *tenebimus*.

6) Fejér a szó után beszúrja: *et*.

7) Pray, Fejér: *his*.

8) Fejér a két szót feleszerelte.

9) Fejér kihagyta.

10) A viaszpecs. péld. *quatenus*.

11) A viaszpecs. péld. *supradicta*.

12) A viaszpecs. péld. és Fejér: *Ungarie*.

13) A viaszpecs. péld. tollhibából: *Cleto*.

14) A többiek: *Wesprimiensi*.

15) Így van világosan mindkét példányban, még is Pray: *Tyubieni*.

Fejér pedig: *Tyubieni*-nek olvasták!

16) Fejér: *Sasuariensi*.

Canonico Cenadiensi et alijs regni nobilibus quam pluribus, existentibus in eodem consistorio.

73. In silua, que nominatur Bereg.

Ezen levélnek kelte is szokatlan, amennyiben a keltezési nap: „die 12^a exeunte augusto“ szavakkal van jejelve. Ráth Károly e szavakat rosszul értelmezvén, aug. 12-re teszi;¹⁾ pedig e szavak azt jelentik, hogy a hó végétől visszafelé kell számitani s így a 12-ik nap e hó 20-ra esik.

Két nap mulva „die decimo exeunte Augusto“ azaz 22-én, IV. Béla ifjú király is adott ki ugyanott levelet, melyben eskü alatt igéri, hogy ez egyezményt, mennyire személyét illeti, meg fogja tartani, akkor is, ha majd atyja után trónra lép, addig pedig rajta lesz, hogy atyja megtartsa.²⁾

Endre király körülbelül egy hó mulva a főnebbi egyezményről újra aranypecsétetes oklevelet ad ki, még pedig a pápai követnek személyes jelenlétében, kivel e czélra Esztergomban, a jánoslovagok zárdájában, találkozott. Jelen voltak azonkívül Róbert esztergomi érsek; Ugolin kalocsai érsek, királyi korbátnok; Mihály mester székesfehérvári prépost; a váradi apát; az esztergomi, a pozsegai és veszprémi prépostok; (Vincze) sasvári; és a barsi főesperesek; a ferenczesek tartomány-főnöke, fr. Márk dömés, jóformán Endre gyóntatója; sz. Sámson mestere és a lázárlovagok esztergomi mestere.

Endrének e levele hazánkban még eddig sehol föl nem találtatott. Csak gróf Széchenyi Ferencz hozta másolatát Rómából az 1231. évi néhány alább felhozandó levelekkel együtt. Ebből kiadta Kovachich³⁾ és Fejér.⁴⁾ Theiner szintén kiadta, még pedig ismét, mint a többi főnebbi leveleket, a liber censuum-ból. S most már biztosan állíthatjuk, hogy a gróf Széchenyiféle másolat Theiner szövegével nem egyugyanazon forrásból vétettek; mert Theiner a liber censuumnak 351. lapjáról adta ki, míg a Széchenyiféle másolat végén Marini vatikánlevéltári prefektus bizonyítja, hogy az a 35.

1) A magy. kir. hadjáratai 2. kiad. 15. l.

2) Levélét közlik Kovachich Suppl. ad Vest. Com. I. 23. l. Theiner 124. l. Fejér III. II. 340. l. és lemásolta Mircso.

3) Suppl. ad Vest. Com. I. 10. l.

4) Cod. dipl. III. II. 326. l.

almáriomban levő 18. számmal jelölt codexnek 269—274. lapjairól¹⁾ vétetett.²⁾ Így tehát Rómában két másolata létezik; de csak a Theinerfélééről tudjuk hogy 14—15. századi. Legújabbán Mircse küldte be az akademiának másolatát ama híres velencei codexből.

A szöveg közlésében itt is, már csak az eredeti helyesírás miatt is, Theiner szövegét fogadjuk el alapul.

Szól pedig e szöveg eképen:

1. Venerabili in Christo patri et amico carissimo Jacobo dei gratia Prenestino Electo, apostolico sedis legato, Andreas eadem gratia³⁾ Rex Ungarię salutem cum constancia sincere dilectionis⁴⁾

2. Rex, qui sedet in solio iudicii, teste rege Salamone, dissipat omne malum intuitu suo. Hunc regem sanctissime⁵⁾ et recolunde memorie intelligimus beatissimum Stephanum, gentis Ungarię⁶⁾ primum regem, qui ad regni solium auctoritate propria noluit sublimari, sciens, scriptum, quod⁷⁾ nemo sibi sumit honorem, set⁸⁾ qui vocatur a Deo.

3. et imo⁹⁾ non a quolibet, set a vicario Jhesu Christi et Petri¹⁰⁾ beatissimi successore,¹¹⁾ per revelationem divinam, summo pontifici factam, assumpsit regium diadema: set et parentibus eius fuerat divinitus revelatum, quod ei primum¹²⁾ in gente nostra corona debebatur et regnum¹³⁾

4. Sedens itaque in cathedra cum David sapientissimus princeps, omne malum infidelitatis¹⁴⁾ secundum illa tempora,

1) Fojér f. h. 330. l. Jegyzetben sajtóhibából 169—174. lapokat említ.

2) Kovachich f. h. 9. 10. l.

3) Fojér: D. gr.

4) Mircse o négy szavát hibásan a következő szakaszhoz csatolja.

5) Theiner: santissime.

6) Kovachich: Hungarię, Fojér: Ungarię.

7) Mircse: quid!

8) A többi itt és alább: set.

9) A többi: imo.

10) Mircse: petum!

11) Mircse: successus!

12) Mircse: prius!

13) Mircse: regium!

14) Theiner: infidelitatis.

ut prediximus, suo intuitu dissipavit, et obstetricante manu ipsius a genu Ungarica¹⁾ eductus est coluber tortuosus.

5. Set et auctoritate summi pontificis, qui²⁾ ipsum vocabat regem et apostolum gentis nostre, provincias per episcopatus distinxit, ecclesias mirifice ampliavit: et sciens scriptum in Ysaia³⁾ quod in⁴⁾ iusticia regnabit rex et quod⁵⁾ iusticia⁶⁾ elevat gentes, fecit iudicium et iustitiam inter suos, ut iusticia et iudicium essent preparatio⁷⁾ sedio sue, ut et sic divino munere,⁸⁾ ut rex Salamon dixit, firmaretur iusticia thronus⁹⁾ eius.

6. Nos igitur, qui huius sancti Regis hereditario iure per Dei gratiam regni solium obtinemus, cupientes predicti¹⁰⁾ sancti Stephani in devotione sancte ecclesie vestigia imitari,¹¹⁾ et attendentes, quod nostris temporibus quedam dicebantur committi, que in derogationem fidei christiane et contra sancte ecclesie libertates fieri videbantur, propter quod¹²⁾ venerabilis pater R. Strigoniensis archiepiscopus in regno nostro auctoritate apostolica tulerat¹³⁾ sententiam interdicti; ut scandala talium peccatorum de regno nostro per summum pontificem auferrentur¹⁴⁾: nos et regnum per sollempnes¹⁵⁾ nuntios petivimus, per legatum nostre provincie subveniri.

7. Ipse vero nostris iustis petitionibus condescendes, eos reverende¹⁶⁾ pater domine Jacobo Prenestine¹⁷⁾ electe,

1) Fojér: Hungarica.

2) Mircse: que!

3) Kovachich, Fojér: Isaia.

4) Mircse: quo diu!

5) Mircse: quid!

6) Fojér: iudicium.

7) Mircse: preparatio!

8) Theiner: munere.

9) Mircse: domus.

10) Mircse: prefate!

11) Mircse: mutari!

12) Mircse: que.

13) Theiner: tulerit.

14) Mircse: auferrentur!

15) A többi sollempnes.

16) Mircse: nos Reverendi!

17) Theiner: Penestrine; Mircse pedig az előszőr helyesen kiírt szót,

átólag nagy bülesen így másítá meg: pronestinum!

II. Endre szabadságlevelei.

apostolice sedis legatē, in Ungariam cum plene legationis officio destinavit, sicut in vestris et nobis missis inde litteris plenius continetur.

8. Quare post tractatus multiplices et diversos per *Nicolaum*¹⁾ *tavernico um*,²⁾ Mauritium dapiferorum, Michaelem agasonum, *Bagon*³⁾ pincernarum Magistros, Jobagiones, nuncios et *procuratores*⁴⁾ nostros ad hoc speciali' er destinatos, vobiscum sicut in *factis*⁵⁾ *inde*⁶⁾ litteris, munitis *sigillo*⁷⁾ nostre *imaginis*,⁸⁾ continetur, composuimus in hunc modum:

Következik szórol szóra az 1233. aug. 20. főnebbi levél egész a 67. szakasznak utolsó szaváig, azután így folytatja:

9. Et hec omnia sponte et sine *conditione*⁹⁾ promittimus et iuramus.

10. Juramentum filiorum et Jobagionum erit tale: Nos promittimus et iuramus, quod omnia *Capitula suprascripta*,¹⁰⁾ nos tangencia, observabimus nunc et in futurum: et ad ea, que tangunt personam Regis, dabimus rogando et consulendo operam, quod rex, quicumque pro tempore fuerit, omnia predicta et *singula*¹¹⁾ debeat observare. Et *hec*¹²⁾ omnia sponte et sine *conditione*¹³⁾ promittimus et iuramus.

11. Item singulis ecclesiis, sales habentibus, hoc anno dabimus patentes litteras nostras super salibus suis, secundum formam compositionis istius: super *his*¹⁴⁾ observandis¹⁵⁾

1) Kovachich, Fejér: *Nicolaum*.

2) Kovachich: *Tavernicorum*; Fejér: *Tavernicorum*, Mirese: *Tavernicorum*.

3) Theiner és Mirese: *Sagin*, Kovachich és Fejér: *Bagon*. A főnebbi levélben láttuk, hogy Bagon-nak hívták.

4) Mirese: *proceres*!

5) Kovachich: *stis*.— Fejér: *scriptis*.

6) Fejér: *superinde*.

7) Theiner ó szót kihagyta.

8) Theiner: *ymaginis*.

9) Theiner: *contradictione*.

10) Mirese: *suprascripta*.

11) Mirese itt közbe szúrja: *se*.

12) Mirese: *hoc*!

13) Theiner: *contradictione*.

14) A többi: *his*.

15) Fejér ó szó után pontot tévé, s a következő szóval új szakaszt kezdvén, az értelmet némileg megmértja.

omnibus dabimus tria paria litterarum, *nostra*¹⁾ bulla aurea sigillatarum.

12. Quam compositionem predictam duabus vicibus iuravimus et promissimus semper firmiter observare.

13. *Super*²⁾ *hoc*³⁾ duo paria litterarum *vobis cum*⁴⁾ bulla nostra aurea concedentes et carissimum filium nostrum, Belam regem *illustrem*,⁵⁾ et quosdam *nostros*⁶⁾ *Jobagiones*,⁷⁾ qui nobis *aderant*⁸⁾ apud silvam *Berech*,⁹⁾ fecimus iurare super *predictis*¹⁰⁾ omnibus observandis.

14. Que omnia, sicut olim *promissimus*¹¹⁾ et iuravimus nunciis vestris, recipientibus loco *vastri*¹²⁾ et vice ecclesie Romane et Ungarie, et velut in *predictis duobus*¹³⁾ paribus litterarum, nostra bulla aurea *confirmatis*¹⁴⁾ hec plenius continentur,¹⁵⁾ sic et¹⁶⁾ modo in vestra presencia, domine Legate, predicta omnia recognoscimus bene fecisse, et universa et singula faciemus, statuentes et promittentes vobis, domine Legate, recipientibus vice et nomine ecclesie Romane et Ungarie,¹⁷⁾ *per*¹⁸⁾ nos et successores nostros omnia et singula fideliter adimplere et in perpetuum observare et a¹⁹⁾ cunctis nostris subditis facere penitus observari.

15. Que omnia *predicta nostra*²⁰⁾ maiestatis aurea bulla

1) Mirese: *nostrarum*!

2) Theiner: *sub*.

3) Kovachich: *haec*.

4) Mirese: *vobiscum* (?) *cum*.

5) Mirese: *Illustrissimus*.

6) Mirese: *nostro*!

7) Kovachich: *Jobbagiones*, Fejér: *iobbagiones*.

8) Theiner: *adherant*.

9) Fejér: *Beregh*.

10) Mirese: *prefactis*!

11) Mirese: *promissimus*!

12) Fejér: *nostris*!

13) Mirese: *prefatis duabus*!

14) Mirese: *confirmatum*!

15) Mirese: *contenetur*!

16) Fejér: *et*.

17) Fejér: *Hungariae*.

18) Fejér kihagyta.

19) Mirese kihagyta.

20) Mirese: *prefata nostro*!

fecimus communiti, ne aliquibus in futurum aliqua dubietas oriatur.

16. Acta sunt hec in hospitali Cruciferorum sancti Regis de Strigonio, in presencia Venerabilis patris domini Jacobi *Prenestini*¹⁾ electi, apostolice sedis legati, presentibus domino R. Strigoniensi Archiepiscopo; Magistro Michale Albensi *preposito*²⁾; . . . Abbato Waradiensi; *B*³⁾ preposito Strigoniensi, . . . *preposito*⁴⁾ de Posuga; *E*⁵⁾ preposito *Vesprimiensi*; ⁶⁾ . . . Archidiacono de *Suasvar*; ⁷⁾ . . . Archidiacono *Borsiensi*; ⁸⁾ . . . *Priore*⁹⁾ provinciali fratrum minorum de Ungaria; *fratre*¹⁰⁾ Marco ordinis predicatorum; . . . Magistro sancti *Saxonis*; ¹¹⁾ . . . Magistro *sancti*¹²⁾ Lazari de Strigonio.

17. Datum per manus Venerabilis *Ugerini*¹³⁾ Colocensia archiepiscopi aule regio Cancellarii, mense *Septembri*,¹⁴⁾ die . . . Indictione sexta, anno dominice incarnationis millesimo ducesimo tricesimo tercio.

18. Venerabili R. Strigoniensi archiepiscopo existente; *Cleto*¹⁵⁾ *Agriensi*; ¹⁶⁾ Gregonio *Geuriensi*; ¹⁷⁾ *Bricio*¹⁸⁾ *Watien-*

1) Mirese: *Prenestensis*!

2) Mirese: *prepositi*!

3) Kovachich, Fejér: *et. Mirese T.*

4) Mirese: *Prepositi*!

5) Kovachich, Fejér: *et. Mirese C.*

6) Mirese: *Vesprimiensis*!

7) Fejér: *Sasvár. Mirese: Suasvar.*

8) Fejér: *Borsiensi. Mirese: Borsiensis*!

9) Mirese: *Priore*!

10) Kovachich: *Fraternum.*

11) Fejér: *Saxonis. Mirese: Saxonis (?)*

12) Mirese: *sancto*!

13) Kovachich: *Ugolini. Fejér: Vgolini.*

14) Kovachich, Mirese: *Septembris.*

15) Mirese először *Electo* aztán kijavítá, illetőleg még inkább meg-routá: *Eleto*!

16) Mirese: *Agriensis*!

17) Fejér: *Jauriensi. Mirese: Geuriensis*!

18) Fejér: *Briccio.*

19) Kovachich, Fejér: *Vaciensi. Mirese: Wacensis*! Így a többi is aia végraggal!

tholomeo *Quinqueeclesiensi*; *Rainaldo*¹⁾ *Transilvano*; ²⁾ *Bul-*
Cenadiensi; ³⁾ *Benedicto Waradiensi* episcopis, ecclesias Dei
*feliciter*⁴⁾ gubernantibus.

19. Dionisio Comite Palatino; *Demetrió*⁵⁾ nostre aule
curiali comite et *Batiensi*; ⁶⁾ *Nicholao*,⁷⁾ filio *Boz*,⁸⁾ *Supru-*
neosi; *Ladislao*⁹⁾ *Masuniensi*; ¹⁰⁾ *Petro*, fratre *Marcelli*,
Nytrieni; *Stephano Bichoriensi*¹¹⁾ Comitibus; *Nicolao Magi-*
*stro tawarnicorum*¹²⁾ et Comite *Posoniensi*; ¹³⁾ *Mauricio dapi-*
fórorum; *Michale Agazonum*; ¹⁴⁾ *Bagon*¹⁵⁾ pincernarum
Magistris,¹⁶⁾ et aliis quam pluribus Comitatus tenentibus.

20. Regni nostri anno *Tricesimo*.¹⁷⁾

Ez azon levél, melyet Mirese az igazi arany bulla gya-
nánt akar elfogadtatni, így recommendálván azt: „Ezen
nagy békeokmány, mely arany bulla alatt 1233. a magyar
törvényhozás terén létrejött, általános szavakban szentesíti a
II. Endrétől kiadott minden törvényeket, s így tehát az igazi
magyar arany bulla megvan.“¹⁸⁾

Csakhogy egyszer megtalálta már! Legalább jövőre
talán nem fog bennünket többé e téren felfedezésével bo-
szantani! Ámbár „kötetekre menő mondani valóval és bi-
zonyítékokkal“ ijesztget; azért nehogy új felszólalásra alkal-
mat adjak, csak röviden jegyzem ide, hogy ez okmány sehogy
sem volt béke-okmány, mert mint látni fogjuk, béke nem igen

1) Fejér: *Reynaldo. Mirese: Rainaldo.*

2) Kovachich, Fejér: *Transylvaniensi. Mirese: Transilvano*!

3) Fejér: *Bulcau Chavadiensi.*

4) Mirese: *feliciter*!

5) Mirese: *Demetrius*!

6) Theiner: *Vaciensi. Fejér: Bachiensi.*

7) Kovachich, Fejér: *Nicholao. Mirese: Nicolo*!

8) Fejér: *Bos*!

9) Theiner: *Ladislao.*

10) Kovachich: *Masuniensi. Theiner: Massoniensi*! Mirese: *Masso-*
eniensi.

11) Mirese: *Bichoriensi*!

12) Kovachich: *Tawarnicorum.*

13) Theiner: *Posoniensi.*

14) Mirese: *Agazon*!

15) Theiner, Kovachich: *Bagyn. Fejér: Bagni. Mirese: Baginus*!

16) Mirese kihagyta.

17) Fejér: *trigesimo.*

18) Pestl Napló 1869. jan. 16. 134. sz.

követte; sem pedig Endre minden törvényeit nem szentesíti, sőt az 1222. és 1231-iki törvényektől elütő egészen más ténen mozog, mint azok összehasonlításából mindenki, ki Miresénél jobban tud latinul, világosan láthatja. . .

E levélre is, mint már a főnebbiről megjegyzök, csak úgy illik a 30-ik uralkodási év, ha 1204 évnek nem nov. havától, hanem előbből számítunk.

Endre király, mint az ez évi aug. 20-iki okmány 68-ik év a szeptemberinek 12. és 14. szakaszai tanusítják, ez egyezményről három ízben adott ki aranypecsétetes okleveleket. Ezek közül a bereghí erdőben kelt második, s az Esztergomban kiadott harmadik okmányokat imént soroltuk el. De hol és mikor kelt az első? Ennek sehol semmi nyoma. Én azt hiszem, hogy ez első okmányt még 1232. évben adta ki Endre, midőn az egyházi tilalmat felfüggesztő Róbert érseknek, mint fenebb láttuk, a visszaélések megszüntetését eskü alatt megígérte; mert több, mint valószínű, hogy ez esküjét írásba is foglalta. Ez első okmány tehát még valahol eltemetve hever.

Továbbá Endre szeptember havi okmányának 13. szakaszában világosan mondja, hogy első és második esküjéről két aranypecsétetes oklevelet adott a pápai követnek, s mégis Theiner egyiket sem közli; vajon ez okmányok nem léteznének többé Rómában?

Hogy Rómában mennyire őrizték mindig a beérkezett leveleket, nyilván kitétszik VI. Vince pápának Nagy Lajos királyunkhoz, ki egyik levelét visszakérte, 1356. intézett eme szavaiból: „*Nos autem, quonia de more Curie Romane huiusmodi et alie similes sripture consueverunt in archivio ipsius Curie conservari, litteras ipsas ducimus retinendas.*“¹⁾

Tehát nem valószínű, hogy Endre említett levelei elvesztek volna.

Miért nem közli tehát azokat Theiner?

Mert egyáltalában Theiner Monumentái elhamarkodott munkának látszanak, s csak azt közölte, mi épen keze ügyébe

¹⁾ Theiner II. 28. l. Dudík Iter Romanum II. 31. l. a szavak elé még ezeket teszi: *vis. ut tibi restituatur?* Theinernél a szavak hiányzanak.

került. Így például, hogy csak néhányat említsünk, Montfaucon szerint a római angyalvári levéltárban IV. Béla királyunktól 11 aranypecsétetes levél találtatik¹⁾ Theiner ellenben, ha nem csalódom, csak nyolczat közöl.²⁾ Ugyanott találtatik egyebek közt: „*Ungariæ regni privilegia in bulla Innocenti IV.*“ és: „*Ungariæ constitutiones facta Nicolao IV.*“³⁾ Ezek Theinernél szintén nem találhatók.

Ha már ily fontos okmányokat elmellőzött, nem igen lehet róla feltennünk, hogy a történelmünkre vonatkozó okmányok összekeresésére valami igen nagy gondot fordított volna. Hogyan mondhatja tehát ő Mireséhez írt s-ez által döntő érvül közölt levelében, hogy „a mi levéltárunkban (Rómában) minden összekeresés daczára sem találtam soha semmi nyomát egy a féle (az 1222. aranybulla) okmányának.“⁴⁾

Állíthatja magáról Theiner, hogy a roppant vatikáni levéltárnak minden okmánya kezében volt? Bizonyára nem. Ő is csak az indexek után keresett; már pedig Dudík személyes tapasztalásból meggyőződött, hogy e levéltárnak még jó része rendezetlen;⁵⁾ sőt Pertz szerint még jóra való betű rendes index nem is létezik.⁶⁾

Theiner állítólagos keresésére tehát mindezek után nem sokat adhatunk. Ime midőn Kollár először kerestette Rómában az 1222. és 1231. leveleket, azon választ nyerte, hogy ott az okmányok nem találhatók; de midőn azokat újra szorgalmazta, már akkor meg tudták találni a egyházi rend javára kiadott 1222. és az 1231. évi leveleket.⁷⁾ Jeleül, hogy a római levéltárak még nem rendezvék annyira, hogy egyes okmányok fel nem találtatásából azok ottani nem léteztére szabadna következtetni.

Mindezeket csak azért hozzuk fel, hogy lássuk, mily

¹⁾ Fejér Cod. dipl. IV. l. 11—13. l.

²⁾ Vet. mon. I. 171, 229, 230, 232, 280, 281 és 283. l.

³⁾ Dudík f. h. 18, 19, l. 40 és 61. szám alatt.

⁴⁾ Pesti Napló 1869. 95. sz.

⁵⁾ F. h. 28. l. jegyzet.

⁶⁾ „Das erste Bedürfniss eines Archives, ein allgemeines chronologisches oder alphabet. Repertorium, soll gänzlich fehlen.“ U. o. 38. l.

⁷⁾ Kollár De orig. Pot. legisl. 92. l. Kovachich Vest. Com. 96. l.

helytelenül járt el Theiner, midőn csak azért mert ő az arany bullát Rómában fel nem találta, Mircséhez intézett levelében ennek badar állítására vonatkozólag ezeket írja: „A pilula, melyet ön, az aranybullával nemzetfelének szerzett, nem volna oly keserű, ha legalább is bár egy eredetije az aranybullának megvolna.“ Persze Theineris épen oly keveset tud királyainknak főnőbb említett hiteles átiratairól, mint Mircse! Aztán meg Theiner itt épen maga ellen beszél, hiszen ő is Monumentáiban a legtöbb okmányt nem az eredetiről, hanem regestákból, vagyis átiratokból adta ki; tehát főnőbbi szavai szerint ezek nem érdemelnének hitelt.

Theiner ugyan azt fogná erre felólni, hogy hiszen ama regesták teljes hitelűek, de kérdjük: mennyivel több hitelt érdemelnék ezen, meghitelt ugyan, de utoljára mégis csak magán tekintélyű jegyzők által másolt regesták, mint a mi királyainknak saját jogérvényes pecsétjeikkel megerősített ünnepélyes átiratai?

Ugyanezt mondhatjuk Mircsének is, ki szintén egyik érvét arra helyzi, hogy hát Rómában mennyire őrizték az iratokat és még sincs ott meg az aranybulla, nincs meg továbbá Maltában, Rhodusban, Bécsben, Münchenben, Drezdában, Párisban, Tolnában, Baranyában. Pedig hát „feltételezhető e — kérdi nagy hangon, hogy egy-két példányban kiállított oly fontos és nevezetes okmány, mint a kérdés alatti aranybulla, minden nyom nélkül eltűnhessék a világ színéről?“ Megvannak ugymond az angol magna charta, meg II. Fridrich császár aranybullája, meg a francia fejedelmek s a byzancezi uralkodók kitünőbb okmányai. Mintha bizony azért a magyar aranybulla el nem veszhett volna!

De most fordítsuk meg a tételt s alkalmazzuk a Mircse által felfedezett (!) okmányokra. Hát mutasson ő fel eredetit a papírondnek adott 1222-iki, az 1231-iki és az 1233. évi általa egyedül hiteleseknek híresztelt okmányokból! Mi az arany bulláról annyi hiteles átiratot tudunk felhozni; ő pedig okmányairól csak két 15. századi, senki által nem hitelesített másolatot bír felhozni, mégis azt akarja „kibizonyítani,“ hogy nem az arany bulla, hanem az ő okmányai az igazi eredetiek!

¹⁾ Pesti Napló 1869. jun. 16. 134.

Hasztalanul bujik tehát Mircse most egyszerre az általa, először lerántott Theinernek tekintélye alá, ezeket csatolván Theiner főnőbbi szavaihoz: „Kitünik továbbá Theiner leveléből, hogy ő sem hisz egy szót sem az 1222-beli aranybulla meséjéből, és hogy ő is helyesli meggyőződésemet. Ilyen s ehhez hasonló tudományos férfiak véleményei gazdagon elégtételt nyújtanak nekem.“

Tagadhatlan, hogy Theinernek sok érdeme van az irodalom körül; de történelmünk ügyében őt tekintélynek semmiképen el nem ismerhetjük. Hiszen ő még azt sem tudja, hogy az aranybulla hét példányban kelt, mert főnőbbi levelében csak négy példányt emleget! Ő egyszerű kiadója a kész regestákból mások által lemásolt okmányoknak, s bár elég alkalma volt volna monumentái folytán történelmünkbeni jártasságát jegyzetekben kimutatni; de ő tanácsosbnak tartotta hallgatni!

Theiner tehát bennünket illetőleg körülbelül egy színvonalon áll Mircsével, azon különbséggel mégis, hogy ő, illetőleg másolói, jobban tudván latinul, helyesirási hibákat mint Mircse, el nem követett; de a hely és személynevek közlésében Mircsével kettecskén bizony akadályversenyt űthetnek!..

Soha se fészkelődjenek tehát önök. Nem nekünk adtak be önök „pilulát,“ hanem meggondolatlan állításaik által beadtak sajátmagok hitelének mindörökre!..

Befejezésül vizsgáljuk Endre király 1233. évi leveleinek eredményét, már csak azért is, hogy lássuk, mily vastag tudatlanságot tanúsít Mircse, midőn mondja, hogy „észlelhetni a hiteles okmányokból azt is, hogy az ország 1233. lecsendesült, tehát lecsendesült az 1233-ban alkotmányos formában kiadott aranybullával! És hogy az 1233-ban kiadott alkotmányos aranybulla *bekét hozott az országra, elegendő tanúsítja a római levéltár; mert 1233. után megszűnnek a sz. székkel való magyar levelezések a törvényhozási viszonyok felett.*“¹⁾

Minden arra mutat, hogy Endre legalább eleinte csakugyan komolyan hozzáfogott ez egyezmény kiviteléhez. Először is a sept. levélnek 10. szakasza értelmében megesküd-

¹⁾ Pesti Napló 1869. jun. 16. 134. sz.

tette Kálmán fiát, továbbá Kalojánost,¹⁾ ki magát „filius quondam Jursar Imperatoris Konstant-“nak írja, Inceze pápának 1204. évi levelében pedig „illustrius Bulgarorum et Blachorum Rex“ czimeztetik,²⁾ Demeter királyi udvarbíró, és Simon gróffal, végre Gyula tárnokmestert Demeter kir. asztalnok és Opoj sümeghi gróffal. Ezek esküjokről külön, tehát három levelet adtak ki.³⁾ Ezek közül Kalojános és társainak levele sept. 22. (X. kal. oct.) kelt, tehát jóformán a másik két levél is e napon kelt, s így Endre szeptemberi egyezménylevele is vagy e napon, vagy néhány nappal előbb adott ki.

Továbbá az aug. havi okmányoknak 68-ik és a szeptemberinek 10-ik szakasza szerint kiadta az egyházaknak a sölle:ékükről ígért leveleket, ámbár nem aranypecsét alatt, miként a felhozott szakaszokban magát kötelezte. Névszerint a tihanyi, a kedhelyi, a pornói és pannonhalmi egyházaknak adott okleveleit ismerjük.⁴⁾

Ez okmányok kolte ismét zavart, ugyanis a kedheli „In die VI. Kalendas Octobris;“ a pornói pedig „VI. Kalendas Oct.“ kelettel van ellátva, ellenben a pannonhalmi „Indictione IV., Kalendis Octobris“ kelteztetik. S ezt tartjuk mi a többi okmányokra nézve is helyes keletnek, az „in die“ és „die“-féle kitételek csak hibás olvasásból irathattak „Indictione“ helyett, mit az is bizonyít, hogy Wenzel újra kiadván a pornói levelet, ebben a kelet nem mint főlebb „In die VI. kal. Oct.“ hanem: „Indictione VI., Kalendis Oct.“ szavakkal van jejelve, és csakugyan 1233. évben a VI. indictio volt. E szerint ez okmányok mind egy napon, oct. elsején, vagyis nem sokára a szeptemberi levél kiadása után menesztettek ki.

Azonban Endre most is csak írni és ígérni tudott, de nem egyszersmind végre is hajtani. Úgy látszik, most is minden csak a régínél maradt; mert nem sokára reá, még ez év

¹⁾ Kovachich : Baleoti Joannesnek írja.

²⁾ Fejér Cod. dipl. II. 425. l.

³⁾ Theiner f. h. 119—120. l. Kovachich suppl. ad Vest. Com. 25—26. l. Fejér Cod. dipl. III. II. 350—352. l. Mireso csak Kálmánét közli.

⁴⁾ Fejér Cod. dipl. III. II. 352. 358. 360. l. Wenzel Árpádkorú új okmánytár VI. 517. 519.

nov. havában a pápai követ levelet intézett Béla új királyhoz, melyben őt nemesak ígérete beváltására, hanem arra is felszólítja, hogy atyját Endrét is intse és vegye rá ígéretének haladéktalan teljesítésére, mert mivel ugymond, annyi eskü után oly keveset vagy épen semmit sem látunk megtartva, azok makacsságát és megvetését, ki saját esküjököt nem iparkodnak megtartani, sokáig nem fogjuk elnézhetni. Bélának e levél nov. 27. kézbesítettett.¹⁾

Erre ismét két hónap mult el eredmény nélkül. Ekkor a pápai követ a püspöki kar által akart hatni a királyra. Azért Róbert esztergomi, Ugolin kalocsai érsekek, Cletus egri, Bertalan veszprémi, Brietius váczai, Ronald erdélyi, István zágrábi, Benedek váradi és Jakab nyitrai püspökök 1234. jan. 14. előtte esküvel ígérték, hogy az egyezményt mind magok meg fogják, mennyire őket illeti, tartani, mind pedig megtartására a királyt kérni és ösztönözni fogják.²⁾

S miután ez sem használt, a pápai követ újra személyesen alkudozásba lépett Endrével, ki erre újra mindent megígért s erről kiállított levelében boegyezett, hogy ha a kiszabott határidőre szavát be nem váltja, a pápai követ Endre udvarát egyházi tilalom alá vethesse, tanácsosait pedig kiközösíthesse. A pápai követ erről szóló ítéletét Endre jelenlétében s nagy néptömeg előtt ünnepélyesen kihirdette s végrehajtását a határidő lejártával a boszniai püspök, az esztergomi dömés prior és a ferenczesek tartományi főnökére bízta. Fájdalom, hogy mind Endrének e levele, mind a pápai követ ítélete mindeddig ismeretlen s így ez eseményből csak e sovány adatot találjuk a pápának alább felhozandó jul. 28-iki levelében feljegyezve.

Annyi azonban bizonyos, hogy 1234. máj. hó előtt kellett történnie, mert a pápának e hó 12. kelt egyik leve-

¹⁾ Theiner 121. l. Kovachich f. h. 21. l. Fejér f. h. 348. A pápai követet e levél átadásáról küldötteti Bácsban kelt levelökkel értesíték. A kelet helyét Theiner *Bathie*, Kovachich és Fejér *Bach*-nak írják, ellenben Mireso ki e levelet szintén lemásolta, nagy okosan *Back*-nak olvasta!

²⁾ Theiner 122. l. Kovachich f. h. 21. l. Fejér f. h. 374. l. Mireso is leírta, csak hogy egyéb hibáit elhallgatva, Zagrabionsis helyett: *Azagab-riensi* és 16 kal. helyett *VI. kal. tesz!*

leben, e Jakab palestrinai püspök már *mint volt* pápai követ említették.¹⁾

Tehát a pápai követ, jóllakván az itteni zavarokkal, az ítélet kihirdetése után hazament, az országot lehetőleg még nagyobb zavarba hozva!

A végrehajtók csak vártak, vártak; de miután a kijelölt határidő újra eredmény nélkül múlt el, az ítéletet csakugyan végrehajtották, vagyis a királyi udvarra az egyházi tilalmat kihirdették.

Azonban Endre most váratlan védőre és pártolóra talált Róbert esztergomi érsekben. Ez valószínűleg rossz néven vevén, hogy az ő 1232. évi egyházi tilalma Rómában nem helyeseltetett; továbbá a tizedkárosodás miatt a királyllyal csak imént egyezkedvén ki,²⁾ s végre átlátván, hogy az általános zavar és nagy szegénysége miatt logjobb szándéka mellett sem teljesítheti Endre az egyezmény pontjait; az ítéletet a végrehajtók többszöri sürgetése daczára nemcsak ki nem hirdeté, hanem föllebbezést vetvén közbe, másoknak is megtiltá kihirdetését, s Endrének is tanácsolta, hogy ne hajtsa rája.³⁾ És Endre nagyon is követte az érsek tanácsát, nemcsak udvari káplányai végezték minden tilalom daczára az isteni szolgálatot,⁴⁾ hanem Endrének még mulatni is kedve kerekedett. Apr. 30. az austriai herczeg lakodalmára ment; onnan haza kerülvén, alig két hétre máj 14. ömaga harmadik házasságra lépett, s országra szóló lakodalmat tartott,⁵⁾ az érsek pedig az új királynét ünnepélyesen megkoronázta.⁶⁾ Pedig hát épen ez időközben tartott javában az egyházi tilalom!

De Endre azért még sem hitte, hogy az érsek pártfogása kihúzza őt a hinárból; azért újra követeket küldött Rómába.

Ott azonban most szigoruan vették a dolgot. Jul. 19-én az érseket megfeddi a pápa, s meghagyja neki, hogy vagy

¹⁾ Theiner f. h. 124. l.

²⁾ Theiner f. h. 122. l. Fejér f. h. 378. l.

³⁾ A pápa jul. 19. leveléből. Theiner f. h. 126. l. Fejér f. h. 388. l.

⁴⁾ A pápa 1235. aug. 31. leveléből. Theiner f. h. 136. l.

⁵⁾ Fridrik austriai herczeg is jelenvolt. Katona Hist. Crit. V. 689. 690. 694. l.

⁶⁾ A pápa aug. 24. leveléből. Theiner f. h. 134. l.

tartsa meg amaz ítéletet, még pedig főnebbi tette miatt most már a maga részéről is, vagy négy hó letelte előtt személyesen jelenjen meg magát igazolandó. A királynak pedig jul. 28-án gyengéden ugyan, de elég érthetően értésére adta, hogy bizony mindaddig szóba sem áll vele, míg a tilalom alól felmentve nem lesz. A követek ugyan váltig iparkodtak meggyőzni őt, hogy hiszen a király már mindennek eleget tett, de biz azok süket füleknek beszéltek.¹⁾ Azt egyébiránt mégis megígérte a királynak, mi különben önkényt is következett volna, hogy a végrehajtóknak meg fogja hagyni, hogy eleget tóvén a király, őt az ítélet alól mentsék fel. S csakugyan írt a végrehajtóknak ily értelemben aug. 16-án.²⁾

Az érsek hajlott kora daczára³⁾ személyesen elment Rómába; de biz ott azt találták, hogy igazolására felhozott okai nem ütök meg a kánonok mértékét.⁴⁾

Ezalatt új nehézségek merültek fel. Endre ugyanis az 1233. évi aug. 20. levelének 67. szakaszában kötelezte magát, hogy országos adót csak a pápa tanácsának kikérése után fog kivetni. Most tehát pénzre levén szüksége, az említett szakaszt betű szerint értelmezve kikérte ugyan a pápa tanácsát, *de azt be nem várva*, adót vetett ki. A végrehajtók tehát nem akarák feloldani őt, míg csak vagy a beszédett adót vissza nem adja, vagy a pápa ebbeli rendeletének alá nem veti magát. Határnapul 1235. nov. 1-ét tűzvén ki. Sőt még a pápa egyenes feloldási parancsának is ellenszegültek.⁵⁾

A zavar tehát most tetőpontját érte el. Először az érsek és király szegültek ellen a végrehajtók s közvetve a

¹⁾ „Egre tamen ferre non debet Regis Magnitudo, quod quamdiu sententiarum nexibus subiaceret premissarum, suis non possimus consultationibus respondere. — Et quamquam sui nuntii nisi fuerint probare satisfactionem plenariam coram nobis, nihil exinde ostendere poterunt.”

²⁾ Theiner f. h. 126—128. l. Fejér f. h. 388—393. l.

³⁾ „Circa etatis sue vespas” és „in maturiori constitutus etate” mondja róla a pápa. Theiner f. h. 126. 134. l.

⁴⁾ „Cumque coram nobis te nisis fueris excusare, et nos tibi plenam audientiam prebuorimus et benignam, tandem comporimus, excusationem tuam minus canonicam extitisse.” Mondja a pápa, Theinernél f. h. 134. l.

⁵⁾ A pápa 1235. aug. 31. a kalocsai érsekhez intézett leveléből. Theiner f. h. 134. l.

pápa rendeletének; most meg, midőn a pápa részükre állt, a végrehajtók a pápa rendeletének álltak ellen!

De most hirtelen nagyon megváltoztak a viszonyok, amennyiben Rómában minden látszólagos ok nélkül egyszerre szelidebb hírokat pengettek?

1235., mert már ez év eseményeit soroljuk el, aug. 18. kéri a pápa Endre királyt, hogy azokra, kik a végrehajtók által kihirdetett ítéletet megtartották, ne haragudjék; aug. 24-én felmenti az esztergomi érseket, mint kiról felteszi, hogy csak véletlenségből vétett,¹⁾ aug. 31-én pedig hat levélben minden peres pontok felett dispensálja a királyt; ugyanis 1. megbízta a kalocsai érseket, hogy a kivetett adók ügyében vizsgálatot tartson s értesítse őt. 2. megengedi Endrének, hogy az 1233. aug. 20. levélnek, 58—59. szakaszaiban, az egyházaknak ígért tizezer márkát öt év helyett tíz év alatt fizethesse ki, 3. megengedi, hogy a 11. szakasz ellenére a nádor ne éveukint, hanem csak minden második évben tartson szemlét az országban lakó pogányok felett. 4. Meghagyja, hogy sonki a királyt és a családját külön pápai engedély nélkül ki ne közösithesse. 5. A tilalom tartama alatt egyházi szolgálatokat végzett udvari káplányokat felmenti; végre 6. megparancsolja a végrehajtóknak, hogy az ő parancsa nélkül a pápai követnek főnebbi kiközösítő s tiltó ítéletét ki ne hirdessék.²⁾

Honnan e hirtelen változás? . .

Ugy hiszem, megtaláltam e rejtély kulcsát a pápának ugyan aug. 31. kiadott hetedik levelében, melyben a pápa jelenti Endrének, hogy nem köteles a szentföldnek mások által eszközözlendő felségelésére tett fogadását megtartani, *miután ő legujabban ismét fogadást tett a kereszt felvételére.*³⁾

Tehát Endre e zavarokból úgy véli kigázolódhatni, hogy új szentföldi táborjárásra határozta el magát!

Nemde kalandos terv ez az alig egy éve harmadszor

¹⁾ „Credentes, quod non malitiose ül feceris, sed simplicitate lapsus potius vel errore. U. o.

²⁾ Theiner f. h. 134—136 l. Fajér f. h. 450—454. l.

³⁾ „Zelo fidei et devotionis accensus, de novo signum crucis acciperis ad obsequium crucifixi.“ Theiner f. h. 136. l.

nősült, körülbelül hatvan éves és ez időtájt már gyakran betegeskedő¹⁾ királytól?

Véleményem szerint azért lett iránta Róma egyszerre oly igen engedékeny, mert tudjuk, hogy a szent földre táborbajárók a szentszéknek mindenkor különös kegyében és pártfogásában álltak.

Azonban az ország szerencséjére, közbe szólt egy nagyobb hatalom, mely Endre örökös viszályait kalandos táborozási tervével együtt örökre ketté szakította.

Tudnillik Endre még ez év nov. havában meghalt, szétzilált országot, és tekintélyt vesztett trónt hagyván utódjára.

¹⁾ Parnold Katonánál f. h. 745. l.